

Het nationaalsocialisme als bedreiging van de kerk: de les van Duitschland!

J.J. Buskes

bron

J.J. Buskes, *Het nationaalsocialisme als bedreiging van de kerk: de les van Duitschland!* Tweede, ongewijzigde druk. Van Gorcum & Comp., Assen 1937

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk005nati01_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / erven J.J. Buskes

 dbnl i.s.m. **STICHTING MENNO TER BRAAK**

De kerk kan onder het Nationaalsocialisme alleen maar lijden. Zij kan niet Jezus Christus en tegelijkertijd ook nog Adolf Hitler belijden.

Prof. Dr. Karl Barth in 'Basler Nachrichten' 4 Dec. 1935.

Wat in Duitschland geschiedt, is de ruwe, maar zeer reële doorbraak van een Umwertung aller Werte. In plaats van de menschheid treedt het volk, in plaats van de vooruitgang de expansie van het volk, in plaats van de kerk de staat, in plaats van God het bloed. Voor de christelijke kerk staat in deze crisis alles op het spel.

Prof. Dr. G. v.d. Leeuw in 'Het Christendom bedreigd', bl. 39.

Het Nationaalsocialisme als bedreiging van de kerk.

Wij vragen in dit vlugschrift niet naar de houding van de kerk tegenover het Nationaalsocialisme, maar naar die van het Nationaalsocialisme tegenover de kerk.

In ons land is deze vraag niet acuut. Het Nationaalsocialisme heeft hier de staatsmacht nog niet veroverd. Wel is de vraag actueel. Wat vandaag niet is, kan morgen komen. En het is goed, dat wij reeds nu weten, wat wij dan mogen en moeten verwachten.

Er is een land, waar de vraag naar de houding van het Nationaalsocialisme tegenover de kerk niet alleen actueel, maar ook acuut is: Duitschland.

Daarom zoeken wij een antwoord op de vraag, wat het Nationaalsocialisme in Duitschland voor de kerk beteekent. Wij zoeken naar dit antwoord evenwel niet als toeschouwer. In Duitschland wordt een strijd gestreden, die niet alleen voor de kerk in Duitschland, maar ook voor die in Nederland en in geheel West Europa van de allergrootste beteekenis is.

Fritz Lieb, die in zijn 'Christ und Antichrist im Dritten Reich' een kleine verzameling documenten betreffende den Duitschen kerkstrijd geeft, heeft bijna driehonderd bladzijden noodig. Wij hebben maar zestig bladzijden tot onze beschikking. Uit het uitgebreide materiaal zullen wij het allerbelangrijkste naar voren halen.

Wij leggen onszelf bovendien twee beperkingen op.

De eerste is deze, dat wij vragen naar de houding van

het Nationaalsocialisme tegenover de Protestantsche kerk. Wij doen dat, niet, omdat zijn houding tegenover de Roomsche-Katholieke kerk niet even belangwekkend zou zijn, maar omdat deze een afzonderlijke behandeling meer dan waard is.

Een tweede beperking achten wij in verband met de doelstelling van deze brochurenreeks zeer gewenscht. De litteratuur over den strijd tusschen staat en kerk in het tegenwoordige Duitschland is zeer omvangrijk. In enkele jaren zijn er stapels boeken en brochures verschenen. Wij hebben echter de ontdekking gedaan, dat, indien men uit de nationaalsocialistische litteratuur citeert, de vrienden van het Nationaalsocialisme tegenwerpen: 'ja, maar dat is slechts de meening van den een of anderen Nationaalsocialist, daarmede bewijst gij niets tegen het Nationaalsocialisme!' Wij vragen daarom uitsluitend naar de practijken en de getuigenissen van de officiële instanties. Wij geven het woord en de daad niet aan een enkele extremen en wellicht weinig invloedrijken figuur, maar aan het Nationaalsocialisme als zoodanig en aan zijn groote leiders.

'Positief Christendom'.

Wij beginnen met *het program van de N.S.D.A.P.*, het bekende program van de 25 punten, in 1920 vastgesteld op den partijdag te München.

Dit program is nooit gewijzigd.

Voor ons is *artikel 24* van belang: 'Wij eischen de vrijheid van alle religieuze confessies in den staat, voorzoover zij het bestaan van den staat niet in gevaar brengen of met het zedelijk besef van het Germaansche ras in botsing komen. De partij als zoodanig staat op het standpunt van een positief christendom, zonder zich te binden aan een bepaalde confessie.'

Gottfried Feder, dien wij gerust mogen beschouwen als den officieelen commentator van het program, legt er allen nadruk op, dat de N.S.D.A.P. krachtens dit artikel den christelijken godsdienst in geen enkel opzicht wil aantasten. Wel verzet de partij zich tegen de verbinding van godsdienst en politiek. De verhouding van mensch tot God is daarvoor te hoog en te heilig.

Vele christenen vinden zoowel artikel 24 als Feder's toelichting prachtig. Wat wil de kerk nog meer, dan dat de Nationaalsocialistische staat zich stelt op den grondslag van een positief christendom? De N.S.B. in Nederland is over dit positieve christendom enthousiast en in 'Volk en Vaderland' is het parool 'een positief christendom' schering en inslag.

Wat men onder een positief christendom verstaat, is evenwel nooit positief uitgesproken. De partijleiding heeft zich nimmer aan een officiële exegese gewaagd.

Toch moeten wij weten, wat het positieve christendom van artikel 24 beteekent.

Wij leggen de vraag naar de beteekenis van de woorden 'positief christendom' allereerst voor aan *Hitler*.

Zijn beschouwingen in 'Mein Kampf' maken heel veel duidelijk. Wanneer Hitler Protestantisme en Rooms-Katholicisme waardeert, doet hij dat niet ter wille van het waarheidsgehalte dezer beide confessies. Zijn waardeering geldt de antiindividualistische tendenz en de saambindende kracht van deze confessies. Zij hebben waarde, omdat zij het Volkstum, de volksverbondenheid, sterken en wijden. Hier werken niet godsdienstige, maar nationaal-socialistische motieven.

Het christendom is een 'jenseits'-religie en heeft daarom alleen betrekking op het hiernamaals. De nationaalsocialistische wereldbeschouwing heeft de pre-

tentie, het geheele leven van den mensch te bepalen.

Hitler waardeert het christendom dan ook alleen, omdat en voorzoover het bereid is als de religieuze bekroning en omlijsting van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing dienst te doen. Het nationale is de alles beheerschende factor.

Hitler denkt aan den oorlog:

Protestantsche dominé of roomsche pastoor, het maakte geen verschil uit, zij hebben beiden ontzaglijk veel bijgedragen tot handhaving van onze weerstandskracht, niet alleen aan het front, maar nog veel meer in het vaderland zelf. In deze jaren en vooral aan het begin bestond er in beide kampen slechts één heilig Duitsch rijk, voor welks bestaan en toekomst een ieder zijn hemel aanriep (blz. 124).

Protestantisme en Roomsche-Katholicisme worden gewaardeerd als stutten van het ééne heilige Duitsche rijk. De hemel mag gerust worden aangeroepen, ja, maar voor het bestaan en de toekomst van dit rijk. Wanneer Hitler dan ook zijn door zijn verdedigers zoo telkens opnieuw geciteerde woorden schrijft:

Voor den politieken leider behooren de religieuze overtuigingen en instellingen van zijn volk onaantastbaar te zijn (blz. 127),

moeten wij deze woorden waardeeren in het licht van zijn eigen toelichting:

Een andere houding, zou inzonderheid in Duitschland tot een catastrophe leiden.

Wanneer de kerk zich echter niet uitsluitend op den hemel en de eeuwigheid richt, maar het evangelie van Jezus Christus verstaat, predikt en toepast als een boodschap voor de aarde en den tijd, dan spreekt Hitler dadelijk over een misbruik van de religie voor politieke doeleinden.

De kerk mag zich niet bemoeien met de dingen van deze wereld. Zij heeft, om het woord van den door Hitler tot kerkminister benoemden Dr. Kerrl te gebruiken, niets met de praktische dingen van het leven te maken (16 October 1935 te Berlijn). Een christen, die uit gehoorzaamheid aan het evangelie van Jezus Christus in conflict komt met de eischen van het Nationaalsocialisme is een gewetenloos mensch, die den godsdienst ondergeschikt maakt aan zijn politiek gesjacher en Hitler is wel zoo vriendelijk, om aan deze kwalificatie toe te voegen, dat de slimme vossen dat zelf maar al te goed weten (bl. 125).

Zoo kon Hitler dan ook, volkomen in overeenstemming met artikel 24, in zijn regeeringsverklaring van 23 Maart 1933 officieel bekend maken:

De nationale regeering ziet in de beide christelijke confessies zeer belangrijke factoren voor de instandhouding van het volkswezen.

Maar evenzeer in overeenstemming met artikel 24 kon hij enkele maanden later, 27 Augustus 1933, op een leidersbijeenkomst te Bad Godesberg zeggen:

De eenheid der Duitschers moet door de nieuwe wereldbeschouwing tot stand worden gebracht, daar het christendom in zijn tegenwoordigen vorm niet meer aan de eischen, die aan de dragers der volkseenheid gesteld worden, voldoet.

Op den rijkspartijdag te Neurenberg in 1935 verklaarde Hitler:

Het christendom bood bij de eerste aaneensluiting van alle Deutsche stammen de religieuze en zedelijke wereldbeschouwing.

De nationaalsocialistische levens- en wereldbeschouwing evenwel is voor hem de uitdrukking van de vandaag levende en eeuwige substantie van het ééne Deutsche volk:

Doordat wij het volk als het blijvende en het zijnde erkennen, is het volk voor ons het eenige doel. Zijn instandhouding roept eigenlijk eerst de gedachten in het leven en maakt ze van beteekenis. Omgekeerd maakt de vernietiging van het volk alle gedachten waardeloos en wezenloos. Ook religie heeft dan alleen beteekenis, wanneer zij de instandhouding van de levende substantie der menschheid dient. Wanneer de volken als zoodanig eenmaal zijn onder gegaan, blijven noch de religies noch de staten als eeuwigheidsverschijnselen over.

Het positieve christendom, dat Hitler propageert, is een christendom, dat zich ten doel stelt, de substantie van het Duitse volk in stand te houden.

De consequentie van deze beschouwingen, welke door Hitler nooit openlijk getrokken is, al is het in de kringen van de kerkelijke oppositie een publiek geheim, dat Hitler haar voor zichzelf wel waarlijk getrokken heeft, is de ééne nationale Duitse kerk, de kerk van het Derde Rijk, op welke de staat altijd en onder alle omstandigheden rekenen kan.

Naast het getuigenis van Hitler stellen wij dat van *Rosenberg*, die voor het trekken van de consequentie geen oogenblik terugschrikt.

Rosenberg is niet 'de eerste de beste' Nationaalsocialist. Na Hitler is hij wel waarlijk de eerste en de beste. Zijn antichristelijk boek 'Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts' staat als nummer twee op de door het Ministerie van Onderwijs opgestelde lijst van boeken die in iedere schoolbibliotheek aanwezig moeten zijn¹⁾. Nummer één is

1) Aan den privatdocent dr. W. Küneth te Berlijn, die in een zuiver wetenschappelijk boek de 'Mythus' van Rosenberg bestreed, werd dadelijk na het verschijnen van zijn boek het recht van doceeren aan de universiteit te Berlijn ontnomen.

‘Mein Kampf’ van Hitler. Rosenberg is hoofdredacteur van het regeeringsorgaan de ‘Völkische Beobachter’, de ‘Ueberwacher der weltanschaulichen Schulung’, de man dus die jong en oud in de nationaalsocialistische wereldbeschouwing moet opvoeden. De partij heeft alle verantwoordelijkheid voor Rosenberg's boek afgewezen, maar Hitler was er buitengewoon mee ingenomen en de ambten, die Rosenberg in het Derde Rijk bekleedt, zijn van deze ingenomenheid het meest overtuigende bewijs. Op zijn laatsten verjaardag ontving Rosenberg van Hitler dit telegram:

Waarde partijgenoot Rosenberg. Op uw geboortedag zend ik u, mijn ouden medestrijder, mijn welgemeende gelukwensen. Moge ook de komende jaren rijke vrucht op uw arbeid brengen.

Rosenberg's waardeering van de confessies is de volgende:

Confessies zijn niet doel ‘an sich’, maar veranderlijke middelen in dienst van het nationalistische levensbesef en van de Germaansche karakterwaarde. Zijn zij dit niet, dan is deze toestand het bewijs, dat de volksziel ziek is. (blz. 635.)

Het volk moet zijn levenswetten aan de kerk opdringen. Dan breekt een werkelijke beschaving aan. Gebeurt dit niet, dan verdwijnen de volken en zegevieren de kerkelijke confessies.

Rosenberg, wil dan ook de eene Duitse kerk:

Zij zal gemeenten omvatten, die aan mooie Roomsche gebruiken (die vaak van oudnoordsche oorsprong zijn) vasthouden, die aan de Luthersche vormen van den christelijken godsdienst den voorkeur geven, die wellicht een anderen vorm van den christelijken godsdienst prefereeren. De Duitse kerk zal echter ook openstaan voor hen, die geheel met het kerkelijk christendom gebroken hebben en elkander in een

nieuwe gemeenschap (misschien in het teken van Eckehart's zielekracht) gevonden hebben.' (blz. 610).

Rosenberg's religie is een religie van bloed en eer. De werkelijke beteekenis van het Deutsche christendom is z.i. niet te danken aan het christendom, maar aan het Germanendom. Het Jodendom wordt afgewezen. Eveneens het Oude Testament met zijn zonde- en verzoeningsleer. Daarom ook Paulus. En dan verder Jezus als het lam Gods, dat de zonde der wereld draagt. Jezus is voor Rosenberg de sterke held, die den tempel reinigt. Weg met het kruis, dat een mensch alleen maar vernedert. Deze man is tot op den dag van vandaag lid van de christelijke kerk in Duitschland. Hij denkt er niet over, uit te treden. Ook hij staat op den grondslag van een positief christendom. Artikel 24.

Dit positieve christendom heeft met het evangelie van Jezus Christus niets, maar dan ook volstrekt niets, te maken. Het is een antichristelijke religie van bloed en eer.

Wij meenen, dat Hitler en Rosenberg ons voldoende hebben ingelicht over de beteekenis van het positieve christendom in artikel 24. Het is een Germaansch christendom, dat de krachten van het Deutsche bloed wakker roept.

De schuld van de kerk.

In Januari 1933 kwam Hitler aan de macht.

Van een kerkelijke oppositie tegen zijn nationaalsocialistische revolutie is geen sprake geweest. Hij werd door de kerk met blijdschap begroet. De kerk zag in hem een werktuig in Gods hand. Door Hitler bewaarde God het Deutsche volk voor ondergang.

Het belangrijkste kerkelijke manifest, dat kort na Hitler's revolutie gepubliceerd werd, het zgn. Loccumsche Manifest, begint met de woorden:

Ons hartelijk geliefd Duitsche vaderland beleeft onder Gods leiding een geweldig reveil.

Hitler verklaarde in Maart 1933 in den Rijksdag, dat de rechten van de kerk erkend zouden worden. Ook zou de verhouding van staat en kerk niet veranderen.

Het was de kerk zelf, die haar roeping verzaakte en vergat wat het beteekent kerk van Jezus Christus te zijn. Haar groote schuld was, dat zij er met alle kracht naar streefde, de politieke revolutie ook op kerkelijk terrein te laten doorwerken. Zij vergat, dat er in de wereld vele heeren zijn, maar dat zij slechts één Heer kent en mag kennen. De kerk maakte drie groote fouten.

- 1) Het Deutsche volk was politiek een eenheid geworden. De kerkelijke leiders hebben het ook kerkelijk tot een eenheid gemaakt en zij riepen om een Führer. Zij kregen een Führer: de Rijksbisschop, die niet anders was dan een imitatie van Hitler op kerkelijk terrein.
- 2) Aan de beraadslagingen van Luthersche en Gereformeerden laat men heel rustig Ludwig Müller deelnemen. Wie is Ludwig Müller? Hij heeft tot nog toe op kerkelijk terrein nooit iets beteekent. Hij is lid van de N.S.D.A.P. en van de 'Geloofsbeweging der Deutsche Christenen', die een positief christendom à la Hitler en Rosenberg, propageeren. Maar zoo zijn er meer. Dit is het: Ludwig Müller is de vriend en de vertrouwensman van Hitler. Bij den nieuwen opbouw der kerk spreekt de vertegenwoordiger van den staat ten volle mee en de kerk vindt het goed.
- 3) De ambtenarenwet had vastgesteld, dat zij die niet tot in het derde geslacht hun raszuiverheid konden aantonen, geen staatsambt bekleeden mochten. De beruchte Ariërparagraaf. Het vleesch en bloed geworden antisemictisme van het Nationaalsocialisme. De kerkelijke instanties hebben, zonder daartoe door den staat gedwongen

te worden, deze Ariërparagraaf van politiek op kerkelijk terrein overgebracht en haar toegepast op de kerkelijke ambtsdragers, al moeten wij er aan toevoegen, dat er vanaf het eerste begin tegen deze invoering een felle kerkelijke oppositie is geweest.

Deze drie fouten zijn principieele fouten, immers daden der kerk in strijd met het wezen van de kerk.

De schuld van den staat.

Maar ook de staat heeft schuld.

Hoe was de houding van den staat tegenover de kerk?

De kerkelijke verkiezingen.

In het voorjaar van 1933 werden met het oog op den nieuwen opbouw der kerk en de keuze van den Rijksbisschop kerkelijke verkiezingen gehouden.

De groep, die het meest van zich deed hooren, was de ‘Geloofsbeweging der Duitsche Christenen’.

De Duitsche Christenen vormen de S.A. van Jezus Christus in den strijd tot vernietiging van den lichamelijken, socialen en geestelijken nood....ons volk heeft, om het Derde Rijk te kunnen bouwen, de maatschappelijke scheppingen van een kerk van Duitsche Christenen noodig.

Zoo schreef Ds. Hossenfelder in nummer 40 van het weekblad der Duitsche Christenen: ‘Evangelium im Dritten Reich’.

De Duitsche Christenen propageerden een synthese tusschen christendom en Nationaalsocialisme, een positief christendom in den geest van artikel 24.

Aan de kerkelijke groepen, die, in overeenstemming met het wezen der kerk, voor deze synthese van de Duitsche Christenen niets voelden, werd alle propaganda onmogelijk

gemaakt. De pers was voor hen gesloten, de radio niet beschikbaar. Daarentegen werden van staatswege aan de Deutsche Christenen alle mogelijke faciliteiten verleend. Pers en radio stonden in hun dienst. Geheel het politieke verkiezingsapparaat der N.S.D.A.P. werd ter hunner beschikking gesteld.

De eerste landdag van de Deutsche Christenen werd in April 1933 gehouden. In het eerecomité zaten de ministers Göring en Frick. Kube, de leider van de Pruisische nationaalsocialistische fractie verklaarde, dat deze onvoorwaardelijk zou helpen aan de omzetting van het volk, ook op het gebied van de kerkelijke politiek. Een motie werd aangenomen, die het recht van opstand proclameerde tegen een kerkregeering, die de nationale ontwakning niet onvoorwaardelijk toejuicht. De staat van Adolf Hitler roept nu eenmaal om de kerk. De kerk heeft naar die stem te luisteren.

Hitler en zijn plaatsvervanger Hess maakten voor de Deutsche Christenen openlijk propaganda.

Hess beval dat allen, die de nationaalsocialistische wereldbeschouwing aanhingen, aan de verkiezingen moesten deelnemen. Het resultaat was, dat velen, die zich nog nooit om de kerk bekommerd hadden, aan de Deutsche Christenen stemmen bezorgden.

De klap op de vuurpijl was tenslotte de radiorede, die Hitler, hoewel Rooms-Katholiek, aan den vooravond der verkiezingen hield. Hij beval de kandidaten der Deutsche Christenen bij het kerkpubliek aan:

Wanneer ik inzake de verkiezingen in de Protestantsche kerk positie kies, dan doe ik dat uitsluitend vanuit het standpunt van den politieken leider. De vragen van geloof, dogma en leer raken mij niet. Dat zijn uwe kerkelijke aangelegenheden.

Daarboven uit evenwel rijzen problemen, die een politicus en een verantwoordelijk leider van het volk noodzaken, openlijk positie te kiezen. Het Nationaalsocialisme heeft voortdurend de verzekering gegeven, dat het van plan is, de christelijke kerken als staat te beschermen. De staat moet echter op zijn beurt van de kerken verlangen, dat zij hem harerzijds elke steun zullen verschaffen, die hij voor zijn instandhouding nodig heeft.... Wanneer de vraag naar de aaneensluiting van alle landskerken en belijdenissen nu inderdaad aan de orde is gesteld, zal men niet kunnen ontkennen, dat dit de verdienste is geweest van de nationaalsocialistische revolutie in Duitschland en van die beweging binnen de Evangelische Kerken, die zich beslist en duidelijk voor deze nationale volksbeweging uitsprak op een moment, waarop helaas evenals in de Roomsche kerk vele dominé's en superintendents op de meest scherpe, ja vaak fanatieke wijze tegen het nationale reveil partij kozen. In het belang van de wederopstanding van het Deutsche volk spreek ik begrijpelijkerwijze de wensch uit, dat de nieuwe kerkelijke verkiezingen tot resultaat zullen hebben een ondersteuning van onze nieuwe volksen staatspolitiek. Dit resultaat wordt alleen gewaarborgd door de krachten van een levende beweging. Deze krachten zie ik in eersten aanleg in dat deel van het protestantsche kerkpubliek verzameld, dat zich in de beweging der Deutsche Christenen bewust op den bodem van den nationaalsocialistischen staat gesteld heeft.

Gesteund door den staat behaalden de Deutsche Christenen bij de kerkelijke verkiezingen de volstrekte overwinning. De S.A. van Jezus Christus, via de radio door

Hitler zelf bij geheel het Duitse volk aanbevelen, veroverde de kerk.

De Rijksbisschop.

Op even ontoelaatbare wijze heeft de staat zich bemoeit met de keuze van den Rijksbisschop.

Reeds in April 1933 was Ludwig Müller door Hitler tot zijn vertrouwensman en gevolmachtigde voor de zaken der Protestantsche kerk benoemd. Hitler gaf hem de bijzondere opdracht

alle werkzaamheden, die bij dragen tot de schepping van één Evangelische Duitse Rijkskerk, te bevorderen.

Te Loccum werd op 20 Mei 1933 een voorstel, om dezen Müller tot Rijksbisschop te benoemen, verworpen. Niet Müller werd gekozen, maar von Bodelschwing. Müller is diep verontwaardigd en verklaart 27 Mei voor de radio:

De kerkregeeringen hebben de roep van het oogenblik niet gehoord. Zij hebben de stem van God niet vernomen, die door de beweging onder ons volk ons oproept de daad te wagen, tot vernieuwing van ons volk uit de diepten van het evangelie....op grond van het ontzaglijke recht van dit uur der geschiedenis weigeren wij, de beslissing met de kerkregeeringen aan te nemen.

Neen, de Duitse Christenen aanvaarden hun nederlaag niet. Zij maken de verwarring zoo groot mogelijk en Hitler laat toe, dat de staatsmacht in dezen strijd van de Duitse Christenen tegen de kerkregeering en van Bodelschwing wordt betrokken. De Pruisische minister van onderwijs en eeredienst Rust benoemt Dr. Jaeger tot tijdelijk commissaris, belast met de ordening van het kerkelijk leven, een man, bekend om dezen zin uit een van zijn proclamaties:

Het verschijnen van Jezus is naar zijn diepsten zin een opvlammen van het Noordsche wezen. (Gurian blz. 71),

en berucht om het feit, dat hij de Pruisische kerk zoo gauw mogelijk onder politietoezicht stelde en vele kerkelijke ambtsdragers uit hun ambt ontzette.

Alle generaal-superintendenten van de Pruisische kerk weigerden terecht dezen staatscommissaris te erkennen. Zij schreven tegen 2 Juli 1933 een bede- en boetedag uit. Ds. Hossenfelder, de rijksleider der Deutsche Christenen, die door Dr. Jaeger benoemd is tot commissaris-vicepresident van de evangelische 'Oberkirchenrat', schreef tegen denzelfden datum in plaats van een bede- en boetedag een dienst van lof- en dankzegging uit, omdat God door het ingrijpen van den staat de kerk op den goeden weg had geleid.

De generaal-superintendenten en verschillende bisschoppen werden afgezet en op de belangrijkste posten, die zoo vrij kwamen, werden Deutsche Christenen geplaatst. De spanning wordt zoo hevig, dat Rijkspresident Hindenburg een beroep op den Rijkskanselier moet doen.

Het grofste en meest brutale onrecht werd met sanctie van den staat tot kerkrecht geproclameerd. In het tijdschrift 'Junge Kirche' heeft 'Reichsgerichtsrat' Flor van Leipzig, lid van het hoogste gerechtshof in Duitschland, over deze gebeurtenissen een artikel geschreven. Hij geeft de bewijzen dat de kerk in geen enkel opzicht haar bevoegdheden te buiten is gegaan, maar dat de staat op zeer vele punten de rechten der kerk heeft geschonden. ('Der Kirchenstreit von Rechtsstandpunkt aus beurteilt', I jaarg. 1933, No. 16, blz. 226-239.)

Von Bodelschwing meende, onder de gegeven omstandigheden zijn ambt te moeten neerleggen.

29 Mei had hij gezegd:

Ik heb dit bisschopsambt niet begeerd, maar ik ga den weg der gehoorzaamheid. Het is de weg van het dienen. Kreeg ik mijn zin, zoo zou ik liever Rijksdiaken dan Rijksbisschop heeten. Maar wat doet een naam er toe. Zijn naam moet het ambt verkrijgen door een wil, die niet tot heerschen, maar tot dienen bereid is.

24 Juni legde hij zijn ambt neer. De aanstelling van den staatscommissaris ontnam hem de mogelijkheid zijn taak te vervullen.

Daar de S.A. van Jezus Christus intusschen met hulp van den staat de kerk veroverd had, werd nu op 22 September 1933 Müller tot Rijksbisschop gekozen. Hij wist zich zelf, gelijk hij zelf zeide, door het vertrouwen van den Rijkskanselier gedragen. Hij dankte zijn kerkelijk gezag niet alleen aan den staat, maar ook aan den staatsdictator. Hij was Rijksbisschop bij de gratie van Hitler. De kerk werd staatsdepartement.

Het regiem van Müller begon, een regiem van 'dwalingen, gewelddaden en beschamende belachelijkheden' (Karl Barth).

De Duitsche Christenen dankten God en begroetten Müller met deze woorden:

Nu hebben wij weer een bisschop en, wat de hoofdzaak is, wij hebben een strijdbaren bisschop, een soldaatbisschop, die het woord des geestes weet te hanteeren, een S.A. en S.S. bisschop, een bisschop die het volmaakte vertrouwen van den Leider bezit, een bisschop voor wie de harten der jeugd kloppen, de beschermer van de Geloofsbeweging der Duitsche Christenen, de bisschop van het Derde Rijk.

Zoo werd de kerk van Duitschland door den nationaalsocialistischen staat verwoest. Zoo werd zij - een vrees-

lijke verwording - de kerk van het positieve christendom van artikel 24.

De kerkelijke oppositie.

Het is natuurlijk onmogelijk, om in de ons toegemeten ruimte het verloop van den kerkstrijd van week tot week of zelfs maar van maand tot maand te volgen. Het is ons voldoende, vast te leggen, dat een kerkelijke oppositie ontstond, die den strijd tegen het machtsmisbruik van den staat als een taak van Godswege aanvaardde en zich al meer bewust verzette tegen het binnendringen van het Nationaalsocialisme in de kerk van Christus. Dengenen, die zich voor de geschiedenis van dezen kerkstrijd in Duitschland interesseeren, zij de in deze brochure opgenomen litteratuurlijst aanbevelen.

Ons beperkende tot ons onderwerp, willen wij slechts de aandacht vestigen op gebeurtenissen en getuigenissen, die de voor geen misverstand vatbare illustraties zijn van de houding van den nationaalsocialistischen staat tegenover de kerk.

Hitler en de zijnen hebben telkens weer verklaard, dat de staat de rechten van de kerk niet schenden zou. De practijken van het Nationaalsocialisme zijn echter telkens weer met deze verklaring volkomen in strijd gebleken. En nu moest het ook. Het kon niet anders. Op grond van artikel 24, op grond van Hitler's en Rosenberg's positieve christendom, kunnen en mogen wij niet anders verwachten dan dat het Nationaalsocialisme de rechten van de kerk, die waarlijk kerk van Jezus Christus is en die daarom het positieve christendom van artikel 24 nooit aanvaarden kan, schendt en schenden moet, totdat er geen rechten meer geschonden kunnen worden, omdat er geen rechten meer zijn en de kerk gelijkgeschakeld is.

De kerkelijke pers.

Wij zagen, hoe reeds bij de kerkelijke verkiezingen van 1933 aan de kerkelijke oppositie alle mogelijkheid, om zich via de pers en de radio te uiten, ontnomen werd.

Daarbij is het echter niet gebleven.

Van staatswege zijn voortdurend verordeningen uitgevaardigd, die elk publiek kerkelijk gesprek verboden en zoo aan de kerkelijke oppositie elke publieke actie onmogelijk maakten.

Zoo vaardigde de Rijksbisschop op aansporing van staatscommissaris Jaeger 4 Januari 1934 een noodverordening uit, die alle kritiek op de kerkleiding, hetzij in woord, hetzij in geschrift, verbood, onder bedreiging van schorsing en afzetting.

9 Juli 1934 kwam een verordening af van den Rijksminister van binnenlandsche zaken, Frick, die alle spreken over den kerkstrijd, in vergadering, in de pers, in vlugschriften, verbood. Nygren deelt mede, dat deze verordening afgekondigd werd onder invloed van den chef der Gestapo (Geheime Staatspolizei) Himmler (blz. 74).

Kerkelijke bladen beteekenden na 9 Juli 1934 vrijwel niets meer. Heele pagina's werden met drukinkt bedekt, om reeds afgedrukte mededeelingen onleesbaar te maken. Over den kerkelijken strijd moest in alle talen gezwegen worden. Alleen de Rijksbisschop mocht spreken. Deze kerkelijke tijdschriften zullen eenmaal gelden als gewichtige documenten, die getuigen van de vrijheid, die de nationaalsocialistische staat aan de kerk in het jaar 1934 gunde.

Een dag later, 10 Juli 1934, verscheen Müller's kerkwet inzake de protestantsche pers. De geheele pers werd onder toezicht van den Rijksbisschop gesteld.

11 Juli 1934 diende Koch, een der leiders van de kerkelijke

oppositie, het protest van deze oppositie tegen de verordening van 9 Juli in:

Uit naam van de belijdeniskerk teeken ik protest aan tegen het feit, dat het onwettige en tegen de Evangelische Kerk gerichte bewind van den Rijksbisschop door het ingrijpen van den staat gesteund en kunstmatig in stand wordt gehouden.

Dit protest werkte niets uit. Of neen. Het leverde dit resultaat op, dat eenigen tijd later de Gestapo het huis van Koch van boven tot beneden doorzocht en al zijn correspondentie in beslag nam.

Enkele maanden later was de positie van den Rijksbisschop door verschillende gebeurtenissen, die wij hier niet bespreken kunnen, zeer wankel geworden.

6 en 7 November 1934 vaardigde Frick opnieuw twee noodverordeningen uit, die alle publicaties inzake den kerkelijken strijd verboden. Tot op den dag van vandaag zijn deze verordeningen van kracht, ondanks alle protesten en verzoeken van den kant der kerkelijke oppositie.

Men begrijpe goed, welke gevolgen zulke verordeningen hebben. De groote massa weet van de dingen niets af. Een dominé van de kerkelijke oppositie vertelde ons, dat men in Nederland, Engeland en Zwitserland veel beter op de hoogte is van de situatie van den Duitschen kerkstrijd dan in Duitschland zelf. De staat heeft de kerkelijke oppositie monddood gemaakt.

Enkele bladen, die waagden op een voorzichtige wijze kritiek te oefenen, werden verboden. Andere bladen gaven den strijd op en verdwenen.

De kerkelijke pers is van staatswege gelijkgeschakeld.

Schorsingen en afzettingen.

Schorsingen en afzettingen van predikanten en kerkelijke

ambtsdragers om redenen, die in de kerk niet kunnen en niet mogen gelden, zijn vanaf 1933 aan de orde van den dag geweest. Lieb geeft in zijn boek enkele lijsten met de namen van predikanten, die uit hun ambt voor korter of langer tijd of zelfs voor goed ontzet zijn. Deze lijsten worden onderbroken door mededeelingen over allerlei mishandelingen van en aanslagen op de predikanten der kerkelijke oppositie. De politie heeft de schuldigen vrijwel nooit kunnen vinden. Wij kunnen dat begrijpen. Er zijn belangrijker dingen voor de politie te doen, dan het beveiligen van 'staatsvijandige' dominé's, die den godsdienst misbruiken voor hun politieke doeleinden. Een bomaanslag op een pastorie - 10 Februari 1934 werd een bom geworpen in de studeerkamer van Niemöller's pastorie in Berlijn - is de moeite niet waard. En dat een dominé door S.A. mannen in zijn woning overvallen en zoo mishandeld wordt, dat hij voorloopig geheel buiten gevecht wordt gesteld - 10 Februari 1934 gebeurde dat in de pastorie van Ds. Jacobi te Berlijn - is van weinig beteekenis.

Wij laten de aanslagen en de mishandelingen ter zijde en spreken alleen over schorsingen en afzettingen.

Staatscommissaris Jaeger is er mee begonnen en zijn voorbeeld heeft alom navolging gevonden.

Hoe grof deze staatcommissaris te werk ging mag blijken uit het feit, dat de generaal-superintendent Dr. Dibelius op een goeden dag in de krant las, dat hij 'met verlof' gezonden was. De wijze, waarop Dibelius op de beslissing reageerde, is waard te worden vastgelegd:

Hooggeachte Heer Staatscommissaris!

Naar ik uit berichten in de pers verneem, hebt u mij met ingang van heden 'met verlof' gezonden.

Het is een evangelisch beginsel, dat men aan de

wereldlijke overheid gehoorzaamheid verschuldigd is, voorzoover het geweten daardoor niet aangetast wordt. Overeenkomstig dit beginsel zal ik mij zoolang van alle aangelegenheden, die tot mijn ambt behooren, verre houden, totdat de vraag naar de wettigheid van de door u genomen beslissingen beantwoord is.

Het eigenlijke van mijn werk bestaat echter in de geestelijke leiding van mijn kerkelijk territorium. Hierbij gaat het om bisschoppelijke en priesterlijke functies. Bisschoppelijke en priesterlijke functies kunnen slechts door de kerk verleend en door de kerk teruggenomen worden en ook door haar maar niet willekeurig, maar uitsluitend op grond van dwaalleer of misdaad. Daarop berust de onafhankelijkheid en het gezag van het geestelijk ambt. Wat de meest wezenlijke verplichtingen van mijn ambt betreft, kan ik mij door geen staatscommissaris met verlof laten zenden. Zij blijven mijn verplichtingen van Godswege. Ik moet die vervullen en zal ze vervullen, zeker in dezen tijd, nu de kerk waarlijk geestelijke leiding meer dan ooit nodig heeft. En wanneer de mogelijkheden mij daartoe uiterlijk worden afgesneden, zal ik ze vervullen door den dienst der voorbede voor de gemeente en de dominé's van mijn territorium, welke dienst in het leven van een kerk de allergrootste kracht beteekent.

De Rijksbisschop heeft bij den voortduur getracht door schorsingen en afzettingen de kerkelijke oppositie te vernietigen.

Daartoe vaardigde hij in Februari 1934 strenge noodverordeningen uit. Resultaat: schorsingen en afzettingen. De kerk werd eenigen tijd vrijwel uitsluitend geregeerd door de Gestapo, over welke Müller vrijelijk beschikken kon.

Men meene niet, dat alleen onbekende dorpspredikanten geschorst en afgezet werden. Ook vooraanstaande en zeer bekende figuren was éénzelfde lot beschoren. Berucht is inzonderheid geworden Müller's optreden - met behulp van den staatscommissaris en de Gestapo - tegen de bisschoppen van Württemberg en Beieren. Wurm en Meiser waren de leiders der kerkelijke oppositie en verreweg het grootste gedeelte van Württemberg en Beieren stond achter hen. Zij werden eenvoudig onder politietoezicht geplaatst en in hun eigen woning gevangen gehouden.

In October 1934 waren reeds meer dan 1000 predikanten geschorst en afgezet.

Veel opzien baarde het proces tegen zeven dominé's uit Mecklenburg, dat van 11 tot 15 Juni 1934 in Schwerin gevoerd werd. De aanklacht tegen hen was, dat zij den staat beschuldigd hadden van onrechtmatig ingrijpen in het leven van de kerk. De aanklager zeide o.a.:

Wij zullen ieder verpletteren, die het waagt, den staat aan te tasten, ook al zijn het dominé's of andere duisterlingen. Iedere vertegenwoordiger van een autoritatieve staat weet, dat de staat het recht heeft in het leven der kerk in te grijpen.....De aangeklaagden zijn tegen het Führersprincipe omdat zij de vrijheid niet verliezen willen.

Een van de dominé's werd vrijgesproken. De anderen werden tot enkele maanden gevangenisstraf veroordeeld. In de toelichting op het vonnis lezen wij o.a.:

Wanneer de nieuw opgebouwde nationaalsocialistische staat het tot versterking van zijn grondslagen noodzakelijk acht, de eenheid in de kerk tot stand te brengen en voor dit doel in de regeering en uiterlijke ordeningen van de kerk uit staatsraison in te grijpen,

dan moet de kerk zijn geboden gehoorzamen. Of het staatsraison een ingrijpen van den staat in het uiterlijke kerkelijke leven gebiedt, de beslissing daarover kan natuurlijk alleen aan den staat toekomen.

Wij zouden alle bladzijden van dit vlugschrift meer dan noodig hebben, wilden wij een kort en zakelijk overzicht geven van de meest bekende gevallen van schorsing en afzetting, die de onwettige kerkregeering, gesteund door den staat, op haar geweten heeft. Wij geven slechts een enkel sprekend voorbeeld. Niemand echter beschouwe de door ons genoemde gevallen als uitzonderingen. Zij behooren tot de lange rij van de zeer vele analoge gevallen. Schorsingen en afzettingen zijn nu eenmaal voor deze nationalistische samenwerking van kerk en staat karakteristiek.

Vergaderingen en Synodes.

Door middel van de Gestapo heeft de staat ook telkens kerkelijke vergaderingen en synodes verboden of ontbonden.

Uit de vele bekende en voor ieder controleerbare gevallen noemen wij er slechts twee.

De Rijksbisschop besloot op een bepaald moment de oude kerkorganisatie, die voor het Rijnland en Westfalen gold, af te schaffen en de provinciale synode in haar bestaande vorm te ontbinden. Deze provinciale synode werd tegen 16 Maart 1934 te Dortmund bijeen geroepen, om de verordeningen van den Rijksbisschop te bekrachtigen en dus zichzelf te ontbinden. Het bleek echter, dat de Deutsche Christenen ver in de minderheid waren en de synode weigerde dan ook de besluiten van Müller, die zij voor de kerk rampzalig hield, te bekrachtigen. De Deutsche Christenen verlieten onder protest de synode maar keerden na korten tijd met twee mannen van de Gestapo terug. Onder applaus van de Deutsche Christenen

verklaarden deze twee de synode voor ontbonden en maakten het Koch en de zijnen onmogelijk verder als synode te vergaderen.

Het tweede geval is uit den laatsten tijd.

De Gestapo heeft in overleg met Dr. Kerrl, den minister van kerkelijke zaken, aan het begin van dit jaar alle 'Evangelische weken' - groote kerkelijke conferenties, die ieder jaar in Januari in verschillende plaatsen gehouden worden - verboden. Te Erfurt was de godsdienstoefening, die de week zou inleiden, reeds begonnen, toen de regeeringspresident Dr. Weber het verbod in de kerk bekend maakte. De bisschop van Beieren, Dr. Meiser, mocht zijn preek niet houden.

Het gebeuren van Januari 1934.

Het is noodzakelijk speciaal de aandacht te vestigen op het gebeuren van Januari 1934.

Verschillende gebeurtenissen, van welke de eerste de groote samenkomst van de Deutsche Christenen in het Sportpaleis te Berlijn was, waar Dr. Krause zijn donderrede tegen het Oude Testament, 'dat boek van veehandelaars- en souteneursgeschiedenissen', hield, hadden de positie der Deutsche Christenen kerkelijk verzwakt en die van de kerkelijke oppositie versterkt. De Deutsche Christenen hadden hun kansen op allerlei wijze weten te verspelen, terwijl de Rijksbisschop zijn macht alleen nog wist te handhaven met behulp van de Gestapo en door zijn tegenstanders als vijanden van den staat te kwalificeeren.

Hitler zag het dreigende gevaar en ontbood 25 Januari 1934 den Rijksbisschop en 24 vertegenwoordigers van de strijdende groepen, 7 van de Deutsche Christenen en 7 van de kerkelijke oppositie.

Deze samenkomst werd voor de kerkelijke oppositie noodlottig.

Göring las een telefoongesprek voor, dat Ds. Niemöller, een van de leidende figuren der oppositie, kort tevoren gehouden had en dat door de Gestapo was afgeluisterd¹⁾. Niemöller had zich nog al optimistisch over de samenkomst met Hitler uitgelaten op grond van het feit, dat Hindenburg en Hitler vlak tevoren een samenspreking zouden hebben. Niemöller had van deze samenspreking gezegd, dat Hindenburg Hitler daarbij wel het laatste oliesel zou toedienen, zoodat alles wel goed zou aflopen. Vreeselijke majesteitsschennis! Hitler was diep gekrenkt en kookte over van verontwaardiging. Heftig voer hij uit tegen Niemöller, die tot de 7 vertegenwoordigers der oppositie behoorde. Tot de vergadering zei hij, dat er nu eindelijk vrede moest komen, daar de staat anders zijn handen wel eens heelemaal van de kerk zou kunnen aftrekken en de staatssubsidies inhouden. Met deze boodschap werd de conferentie besloten.

Twee dagen later vergaderde de Rijksbisschop, Hitler's pion op het kerkelijk schaakbord, met de bisschoppen der oppositie. Urenlang duurde de discussie, die op de meest felle wijze gevoerd werd. Müller wilde volstreekte onderwerping. De bisschoppen weigerden. Na een pauze van een uur begon men opnieuw. Müller deelde mede, dat hij juist bericht ontvangen had, dat de Gestapo de correspondentie van den Noodbond der dominé's in beslag

- 1) Vrijwel alle telefoongesprekken van de kerkelijke oppositie worden afgeluisterd. Een van de voormannen der belijdenisbeweging vertelde mij, hoe het geheele verloop van een ten zijnen huize gehouden vergadering reeds denzelfden dag bij de Gestapo bekend was. Later merkte hij, hoe de Gestapo buiten zijn weten een microfoon en telefoonverbinding op zijn studeerkamer had aangebracht. Later heeft men de oppositie het telefoneeren verboden.

genomen - Niemöller was de voorzitter van dezen bond - en daarbij een groot aantal staatsvijandige stukken gevonden had. De mededeeling was valsch, maar zij deed haar werk. Daarna sprak Müller over het beroep van Hitler om de eenheid van den staat niet door strijd in de kerk in gevaar te brengen. Direct daarop kwam hij met zijn verzoeningsvoorstel, dat aldus luidde:

Onder den indruk van het grootsche oogenblik, waarop de leiders van de Deutsche Evangelische Kerk met den Rijkskanselier vergaderd waren, bevestigden zij eenstemmig hun onvoorwaardelijke trouw aan het Derde Rijk en zijn Leider. Zij veroordeelen ten scherpste alle kritiek op staat, volk en beweging, die alleen maar geschikt is, om het Derde Rijk te schaden. In het bijzonder veroordeelen zij het, wanneer de buitenlandsche pers gebruikt wordt om de gebeurtenissen in de kerk valsch voor te stellen als een strijd tegen den staat. De vergaderde kerkelijke leiders plaatsen zich eenstemmig achter den Rijksbisschop en verklaren zich bereid zijn verordeningen en bevelen uit te voeren in den door hem gewenschten zin, de kerkpolitieke oppositie daartegen te verhinderen en met alle hun ten dienste staande wettelijke middelen het gezag van den Rijksbisschop te bevestigen.

Direct nadat hij deze verklaring had voorgelezen, vroeg Müller, of iemand bezwaren had. De bisschoppen aarzelden een moment. Hoe zouden zij hun bezwaren 't beste formuleeren? Müller trok van de situatie partij, verklaarde het stuk goedgekeurd, verdween en gaf de verklaring aan de mannen van de pers, die buiten stonden te wachten. Toen hij terugkwam, werd hij met protesten ontvangen, maar hij zei, dat de zaak afgehandeld was. Aan den avond van denzelfden dag diende Meiser uit naam van de bisschoppen

een schriftelijk protest in, maar de Rijksbisschop weigerde dit protest in ontvangst te nemen.

In de pers werd de verklaring aldus ingeleid:

Naar ons van het bureau van den Rijksbisschop wordt meegedeeld, heeft de Rijksbisschop Zaterdag alle kerkelijke leiders van de Deutsche Evangelische Kerk tot een bespreking uitgenoodigd. Het resultaat van de discussies, die in volkomen eensgezindheid gehouden werden, was dat de leiders van alle Deutsche Evangelische landskerken de volgende gemeenschappelijke verklaring aflegden....

Zoo werd het Deutsche volk misleid.

Intusschen had Müller door Hitler's steun de handen weer vrij gekregen en kon hij met hulp van de Gestapo in Februari 1934 met zijn schorsingen en afzettingen beginnen. Later heeft hij Dr. Jaeger te hulp geroepen.

'Das Evangelium im Dritten Reich', het orgaan van de Deutsche Christenen schrijft triomfantelijk:

Men ziet, wat de woorden van Adolf Hitler kunnen uitrichten.

Concentratiekampen.

Men zou meenen, dat het zoo al erg genoeg is. Het kan echter nog erger en het is ook inderdaad erger.

Daar zijn ook nog concentratiekampen.

De 'Westdeutsche Beobachter' schreef 24 April 1935:

Saboteurs en staatsvijanden zijn het, die in de Evangelische Kerk het ambtsgewaad misbruiken, halve Joden, voor welke een bedorven tijd den weg naar den preekstoel van een christelijke kerk open stelde, die het geduld van den nationaalsocialistischen staat benutten, om hem te ondergraven en te belasteren. Menschen, die in hun geheele persoonlijkheid

het tegendeel van een christelijke levensbeschouwing belichamen, matigen zich aan, de christelijke leer voor hun misdadige politieke aangelegenheden te misbruiken. Des te verkwikkender is de verklaring van het Saksische Staatsministerie, welke duidelijk vaststelt, dat wij de wetten van onzen staat door niemand, ook niet door dominé's kunnen laten beschimpen. Het concentratiekamp is in zulke gevallen het eenig mogelijke en waarschijnlijk leerrijke antwoord.

Het getal predikanten, die vanwege hun kerkelijke oppositie, een oppositie tegen het Nationaalsocialisme als levens- en wereldbeschouwing en tegen de gelijkschakeling van de kerk door den staat, voor korter of langer tijd in een concentratiekamp hebben gezeten, is groot, veel grooter dan men in ons land vermoedt. Dachau genoot de eer van de primeur. Daar werden in het voorjaar van 1935 de eerste predikanten opgesloten.

De rechtspraak.

Een enkel woord over de rechtspraak.

De Rijksbisschop heeft telkens de bepalingen der kerkelijke wetten op de meest schandelijke wijze geschonden. Schorsingen en afzettingen van predikanten, inhoudingen van tractementen, emeritaatsverklaringen moesten dan ook in zeer vele gevallen door de rechterlijke colleges ongeldig worden verklaard. Müller trachtte ze van zijn kant toch achteraf te doen legitimeeren door een Nationale Synode. De verwickelingen, die van dit alles het gevolg waren, maakten de verwarring slechts grooter. Daarom werd een rijkswet afgekondigd, die aan het departement van binnenlandsche zaken een commissie van drie voor het beslechten van kerkelijke juridische geschillen verbond. Een beslissing, die afhing van de vraag,

of een na 1 Mei 1933 getroffen maatregel al of niet rechtsgeldig is, mag niet meer langs den gewonen rechterlijken weg genomen worden, maar moet genomen worden door deze bijzondere commissie.

De belijdeniskerk heeft tegen deze wet krachtig geprotesteerd, omdat deze wet beteekent, dat de kerk geheel en al staatskerk wordt en dat niet vrijwillig, maar daartoe gedwongen door den staat.

Dit protest heeft niets opgeleverd.

De minister van kerkelijke zaken.

Wij wijzen verder op het optreden van Dr. Kerrl, den nieuwen minister van kerkelijke zaken (Juli 1935), den leider van de hierboven genoemde commissie van drie, die 17 October 1935 voor de vertegenwoordigers van het diplomatieke corps getuigde:

Ik ken de leer van Jezus en ik belijd haar als evangelisch christen. Ik belijd echter tegelijkertijd, dat de ware leer van Christus mij eerst duidelijk is geworden in den nationaalsocialistischen strijd, want in dien strijd heb ik beleefd, wat het zeggen wil, dat het geloof bergen verzet. Niet omdat wij preekten, maar omdat wij positief christendom beleefden, luisterde Duitschland naar ons.

20 November 1935 zei dezelfde:

Hitler is gekomen, om ons het geloof van onze vaders te vernieuwen en ons tot nieuwe menschen te maken.

Kerrl heeft het 'College van staatswege tot bestuur der Rijkskerk' ingesteld. Daarnaast een gelijksoortige commissie voor de landskerken.

Het noodlottige is, dat deze commissie haar opdracht ontvangt niet van de kerk, maar van den staat.

Niemöller heeft dan ook een aanval op deze commissie gedaan in zijn in beslag genomen vlugschrift: 'De staatskerk is daar'.

Kerrl heeft 2 December 1935 verschillende verordeningen afgekondigd, die het werk van de belijdeniskerk en de broederraden onmogelijk maken. Hij deed dat in opdracht van den staat en geheel buiten de kerkbesturen om. Hij kon dan ook op 27 November tegen den Pruisischen broederraad zeggen:

Ik duld niet meer, dat broederraden zich aanmatigen zich te mengen in de innerlijke zaken van de kerken.

Mijne heeren, de belijdeniskerk is het niet, maar ik ben het, die de orde in de kerk te handhaven heb. Ik kan, evenals de Führer zeggen: mijn gedachte bij dag en mijn droom bij nacht is Deutschland. Ik heb het innerlijk, onverwoestbare verlangen, dat gij uw eigen inzichten prijsgeeft en U conformeert aan de inzichten van den staat.

De belijdeniskerk moet vernietigd worden. Daartoe moet haar alle arbeid onmogelijk worden gemaakt. Alles wat zij doet, moet als illegaal worden gekwalificeerd. Als organisatie wordt zij rechtloos.

Geen wonder, dat Karl Barth in de 'Basler Nachricht' van 4 December 1935 deze verordeningen van Kerrl den nationaalsocialistischen aanval op het wezen, dat wil zeggen op het geloof en de belijdenis van de Evangelische Kerk noemde.

De belijdeniskerk heeft zich tot op den dag van vandaag tegen het optreden van Kerrl verzet.

Niemöller was de eerste. Hij zei 3 December 1935 in een godsdienstoefening den Rijkskerkminister openlijk de gehoorzaamheid op en verklaarde, dat diens verordeningen voor hem van nul en geener waarde waren. Tienduizend

predikanten volgden zijn voorbeeld. De strijd om den Rijkskerkminister en de door hem ingestelde commissie heeft heel het jaar 1936 in beslag genomen en nog heeft deze strijd zijn einde niet gevonden.

De jeugd.

Tenslotte zij er aan herinnerd, hoe de staat de rechten van de kerk schendt, door de geheele opvoeding van de jeugd aan zich te trekken.

De schuld van den Rijksbisschop, den vertrouwensman van Hitler, tegenover de jeugd is wel heel groot. Tegen de adviezen van bijna alle Protestantsche jeugdleiders in heeft hij het geheele kerkelijke jeugdwerk gelijkgeschakeld. Alle jeugdorganisaties werden opgenomen in de Hitlerjeugd. Müller beweert, dat hij om deze zaak met God in het gebed geworsteld heeft. Jawel. Daarom heeft hij ook alle bekende en erkende leiders van het Protestantsche jeugdwerk aan kant gezet. Aan protesten stoorde hij zich niet. De Protestantsche jeugd werd door Müller toevertrouwd aan den grooten man van den Hitlerjeugd, Baldur von Schirach, die kort tevoren getuigd had:

Ik ben niet evangelisch en niet katholiek, ik geloof slechts in
Duitschland.

Zeker, men heeft getracht, Müller's daad te verdedigen. Het handhaven van de kerkelijke jeugdorganisaties naast de Hitlerjeugd zou op de kerkelijke jeugd een stempel van minderwaardigheid hebben gedrukt en dat zou voor de toekomst van deze jeugd noodlottig zijn geworden. Ook zou de staat het gewenscht achten, dat de jeugd alle stadia van de nationaalsocialistische opvoeding doormaakte en het eerste stadium is de Hitlerjeugd. Het kan alles waar zijn, maar het is evenzeer waar, dat de kerk nooit vergeten zal, dat op 19 December 1933 het jeugdwerk van de kerk door een huurling verraden werd.

Alle kerkelijke jeugdorganisaties werden dus gelijkgeschakeld. Daarmee was de jeugd al voor een groot stuk voor het Nationaalsocialisme geannexeerd.

Daar zijn echter ook nog de scholen.

Den laatsten tijd wordt de strijd voor de nationaalsocialistische gemeenschapsschool en tegen de confessioneele school van staatswege gesanctionneerd en bevorderd. Niet alleen voor de Roomsche Katholieken, maar ook voor de Protestanten is echter de aanvaarding van de nationaalsocialistische gemeenschapsschool, die ook godsdienstonderwijs zal geven, maar, zooals vanzelf spreekt, een gekortwiekt en gelijkgeschakeld godsdienstonderwijs - positief christendom à la artikel 24 - een volstrekte onmogelijkheid.

De strijd om de kerk wordt nu tot een strijd om de school.

De staat laat de ouderen aan hun lot over. Zij sterven toch binnenkort. Maar de jeugd is de toekomst. Daarom zal hij de jeugd vanaf het eerste begin de nationaalsocialistische levensbeschouwing opdringen. De voorschriften, die van officieele zijde voor het godsdienstonderwijs op de scholen gegeven worden, doen het ergste vreezen. Zij komen allen hierop neer, dat het godsdienstonderwijs de harmonie tusschen Nationaalsocialisme en christendom moet aantoonen. Het Oude Testament mag slechts heel voorzichtig gebruikt worden. In het centrum moet - op de wijze van Rosenberg's Mythos - Jezus staan, niet het lam Gods, maar de held.

Zoowel de tegenstanders als de voorstanders van de gemeenschapsschool verwachten, dat de regeering spoedig een definitieve beslissing zal brengen.

De gemeentelijke inspecteur van onderwijs uit München, Bauer, heeft het eigenlijke doel duidelijk aangegeven:

Er mogen in het nationaalsocialistische Duitschland alleen maar Deutsche gemeenschapsscholen bestaan. (Telegraaf 23 Jan. '37).

En te Detmold verklaarde Rosenberg half Januari, dat een van de voornaamste eischen, welke het Nationaalsocialisme nooit zal opgeven, de eisch is, dat de opvoeding van de komende generaties uitsluitend door de nationaalsocialistische regeering en den nationaalsocialistischen staat zal geschieden.

Niet alleen het lager onderwijs moet gelijkgeschakeld worden. Ook het hooger onderwijs. Ook het onderwijs in de theologie. Hoevele hoogleeraren in de theologie uit hun professoraat ontzet zijn, is moeilijk te zeggen. Lieb noemt in zijn boek meerdere namen. In elk geval is de theologische faculteit van verschillende universiteiten geruïneerd.

De predikantenopleiding aan de Seminaries der kerkelijke oppositie is door Rust, den Minister van Onderwijs verboden. Reeds werd de Theologische School te Elberfeld gesloten en aan Dr. Hesse, den directeur, het recht om te doceeren ontnomen. De staat ontnemt aan de kerk eenvoudig het recht, zelf haar predikanten voor hun taak voor te bereiden.

De belijdeniskerk heeft evenwel de theologische studenten opgewekt, in het geheim de predikantenseminaries te blijven bezoeken.

Het Protestschrijven van de Deutsche Evangelische Kerk aan Hitler.

In Mei 1936 zond de leiding van de belijdeniskerk een protestschrijven aan Hitler. Dit document is van de grootste beteekenis, omdat voor de eerste maal in het Derde Rijk zelf door een invloedrijke instantie het geheele

systeem van het Nationaalsocialisme aan een vernietigende kritiek wordt onderworpen. En dat in het licht van het Evangelie van Jezus Christus.

Aan het einde van deze brochure nemen wij dit protestschrijven in zijn geheel op.

In de Duitse pers is dit schrijven met geen enkel woord vermeld geworden.

Waarschijnlijk heeft Hitler het nooit onder de oogen gehad. Het is naar het kerkministerie gezonden, dat verklaarde, dat de leiding van de belijdeniskerk illegaal is en daarom dit stuk ter zijde legde. Een antwoord werd nooit ontvangen.

Wij hebben getracht, aan de hand van controleerbare feiten en getuigenissen te laten zien, hoe in Duitschland de nationaalsocialistische staat op volkomen ongeoorloofde wijze in het leven van de kerk heeft ingegrepen.

Toch gelooven wij niet, dat de verklaring, door Hitler aan het begin van het nationaalsocialistisch regiem afgelegd, onoprecht was.

Hitler wilde de rechten van de kerk inderdaad niet schenden.

Hitler wilde evenmin de prediking van het evangelie van Jezus Christus belemmeren.

Maar één ding mogen wij niet vergeten. Hitler denkt aan een kerk, die zich bezig houdt met den hemel en de eeuwigheid, die geen boodschap heeft voor de aarde en den tijd, hij denkt aan een kerk, op welke de staat rekenen kan.

Hitler heeft wel waarlijk aan de kerk vrijheid beloofd. De onuitgesproken maar wel wezenlijk stilzwijgend gestelde voorwaarde, van welke de vervulling van deze belofte afhankelijk was, was echter deze, dat de staat op de kerk zou

kunnen rekenen. In zijn radiorede aan den vooravond der kerkelijke verkiezingen in het voorjaar van 1933 zei Hitler:

Het Nationaalsocialisme heeft steeds de verzekering gegeven, dat het besloten is, de christelijke kerken in staatsbescherming te nemen. De kerken zelf kunnen er geen oogenblik over in twijfel zijn, dat zij die bescherming noodig hebben en slechts door den staat in staat worden gesteld, hun religieuze missie te vervullen. Ja, de kerken eischen deze bescherming. De staat eischt daartegenover, dat de kerken hem iederen steun zullen verschaffen, dien hij noodig heeft. Kerken, die in dat opzicht niet op resultaten kunnen wijzen, zijn voor de staat even waardeloos als de staat waardeloos is voor de kerken, tegenover welke hij zijn plichten niet kan vervullen.

Men kan vragen hoe het komt, dat Hitler niet begrepen heeft, dat er tegen de vervulling van zijn voorwaarde van kerkelijke zijde bezwaren zouden zijn.

Het antwoord moet luiden, dat men in de officiële kringen van het Nationaalsocialisme vrijwel geheel onbekend is met en daarom ook weinig of niets verstaat van de bezwaren der kerkelijke oppositie. Dat de kerk heel het leven van deze wereld, dus ook het doen en laten van den staat, onder de kritiek van het evangelie van Jezus Christus moet stellen, wil zij waarlijk kerk zijn, begrijpt men niet alleen niet, maar weet men zelfs niet eens. De kerk is er voor de ziel en het persoonlijk geloofsleven en verder verwacht men dat de kerk het nationaalsocialistisch bewustzijn met het evangelie sanctionneeren en wijden zal. Mr. Stufkens heeft terecht gezegd dat deze houding niet een erkenning, maar een loochening van de kerk naar haar wezen beteekent. Zij is geen verdraagzaamheid. Zij is onverschilligheid.

Ook de kerk moet gelijkgeschakeld worden.

Is zij tot die gelijkschakeling niet bereid en zij kan daartoe als kerk van Jezus Christus nooit bereid zijn, dan stelt zij, zoo redeneert Hitler, het evangelie in dienst van de politiek, dan is zij staatsgevaarlijk, dan ondermijnt zij het Nationaalsocialisme, dan moet de vrijheid haar ontnomen worden.

Het nu eens aanbevolen en dan weer onuitgesproken ideaal blijft de ééne Deutsche nationale kerk. Rosenberg propageert deze kerk bij den voortduur. Müller en Jaeger hebben zich enkele malen uitgesproken op een wijze, die ook in deze richting wijst. Van Hitler fluistert men, dat hij in zijn hart deze kerk wil. Hoe zou het anders kunnen? Deze kerk is de consequentie van de nationaalsocialistische levens- en wereldbeschouwing.

Een Nationaalsocialisme dat de volkseenheid als het hoogste goed vereert, kan niet anders en mag niet anders.

Het heeft zich echter vergist, toen het meende, dat de opbouw van het nationaalsocialistische Duitschland ook beteekenen zou, dat de Protestantsche kerk en de Roomsche kerk in enkele jaren plaats zouden maken voor de ééne Deutsche nationale kerk.

Hoe de houding van den staat tegenover de kerk in de komende jaren zal zijn, kunnen wij slechts gissen.

De staat heeft de kerk niet geheel en al kunnen gelijkschakelen.

Van de stichting van de ééne Deutsche nationale kerk is voorloopig geen sprake.

Alles wijst er op, dat men, nu men de kerk heeft leeren kennen op een wijze, waarop men nooit vermoed had haar te zullen leeren kennen, trachten zal, haar tot een secte te degradeeren, het Deutsche volk onkerkelijk te maken, de oudere generatie te isoleeren en te laten

afsterven, de jeugd van de kerk te vervreemden, haar op te voeden tot 'een positief christendom' en zoo de kerk tot een quantité négligable te maken.

Dit zal echter alleen mogelijk zijn, doordat de staat de rechten van de kerk blijft schenden op de wijze, waarop dat in dit vlugschrift beschreven werd. Het Nationaalsocialisme eischt nu eenmaal heel het leven voor zich op. Het kan op dezen eisch geen enkele uitzondering toelaten.

De staat beheerscht geheel het leven.

De staat zegt wat wij te doen en te laten hebben.

De staat bepaalt, wat wij denken mogen.

De staat stelt de normen voor ons handelen vast.

Daarom eischt de staat van de kerk niet alleen zakelijke erkenning - daartoe is de kerk bereid - maar ook sanctie van zijn tegenwoordigen vorm en erkenning van zijn eigenlijke doelstellingen en daartoe is de kerk Goddank voor een groot gedeelte niet bereid en daartoe mag zij als kerk van Jezus Christus onder geen voorwaarde bereid zijn. De kerk van Jezus Christus heeft den staat nu eenmaal te herinneren aan zijn grenzen. Maar de nationaalsocialistische staat kent geen grenzen. Hij eischt ook de ziel van het volk voor zich op.

Daarom heeft Karl Barth gelijk: de kerk kan onder het Nationaalsocialisme alleen maar lijden, zij kan niet Jezus Christus en tegelijkertijd ook nog Adolf Hitler belijden.

Het protestschrijven van de Duitse evangelische kerk aan rijkskanselier Hitler.

De *Duitse Evangelische Kerk*, vertegenwoordigd door de geestelijke leden harer *Voorloopige Leiding* en den deze terzijde staanden Raad, brengt den Führer en Rijkskanselier haar eerbiedigen groet.

De Duitse Evangelische Kerk is met den Führer en zijn raadsliden nauw verbonden door de voorbede, welke zij in het openbaar en in stilte voor volk, staat en regeering doet. Daarom heeft de Voorloopige Leiding der Duitse Evangelische Kerk samen met den Raad der Duitse Evangelische Kerk het op zich mogen nemen om de bezorgdheid en de vrees, die vele Christenen in gemeenten, broederraden en kerkleidingen met het oog op de toekomst van het evangelische geloof en van de evangelische kerk in Duitschland vervullen en die zij langdurig en ernstig ingedacht heeft, in het onderhavige schrijven tot uitdrukking te brengen.

Zij doet dit schrijven toekomen in gehoorzaamheid aan haar goddelijke opdracht om *voor een ieder* - ook *voor de heeren en gebieders* der volken - *onbeschroomd Zijn Woord* te spreken en getuigenis af te leggen van Zijn gebod. Zij vertrouwt erop, dat God zelf haar de wijsheid schenkt om haar opdracht zoo duidelijk en ondubbelzinnig te volvoeren, dat daarbij haar zorg voor het christelijk geweten en haar liefde voor het Duitse volk gelijkelij, zonder dat er van misverstand sprake kan zijn, blijken.

In ieder geval weten wij ons bij onze vertoogen, evenals onze ambtsvoorgangers in hun helaas zonder merkbare uitwerking gebleven schrijven van 11 April 1935, uitsluitend door den éénen plicht gedreven om de lijdende, in verwarring gebrachte en in gevaar verkeerende leden der evangelische kerk door ons woord en onze voorspraak te helpen. Er is ons alles aan gelegen, dat de Rijksregeering in haar uiteenzettingen deze stem der bezorgdheid over de aan de kerk toevertrouwde zielen klaar en duidelijk beluistere.

De Heer der kerk zegt: ‘Wat baat het een mensch, zoo hij de geheele wereld gewint, en lijdt schade zijner ziel? Of wat zal een mensch geven tot lossing van zijn ziel?’ Dit woord wijst de grootte en den ernst aan van den dienst, waartoe de kerk van Godswege geroepen is. Het herinnert tevens aan de grenzen, die aan alle aardsche machten en hun streven gesteld zijn. Het wijst eindelijk op het gevaar, waarvan altijd wederom ontelbare menschen, en onder hen ook leden der kerk, het slachtoffer dreigen te worden.

I. Het gevaar der ontkerstening.

De Voorloopige Leiding weet te waardeeren, wat het in het jaar 1933 en daarna beteekend heeft, dat de dragers der nationaalsocialistische revolutie nadrukkelijk konden verklaren: ‘Wij hebben met onze overwinning over het bolsjewisme tegelijk den vijand overwonnen, die ook het christendom en de christelijke kerken bestreed en dreigde te verwoesten.’

Wij beleven het echter, dat de strijd tegen de christelijke kerk, als nooit sedert 1918, in het Deutsche volk actief en levend is.

Geen macht ter wereld, hoe ook genaamd, vermag de

kerk van God tegen Zijn wil te verwoesten of te beschermen; dat is Gods zaak. De kerk heeft echter op te komen voor de aangevochten gewetens van haar leden. Door den nood en de verwarring van den tegenwoordigen geloofsstrijd worden vele gedoopte christenen met tijdelijk en eeuwig onheil bedreigd. Wanneer zelfs hooggeplaatsten in staat en partij het christelijk geloof openlijk aantasten (zie o.a. de redevoering van Ley), dan geraken van de kerk en haar boodschap op zichzelf reeds vervreemde leden der kerk daardoor al meer in hun ongelooft verstrikt, en worden wankelenden en onvasten tot volslagen onzekerheid en tot afval gebracht. Ja, het ernstig gevaar bestaat, dat de evangelische jeugd zich er door laat verhinderen om tot Hem te komen, die de eenige Heiland ook van Duitsche jongens en meisjes is. Dit dreigend gevaar voor de leden der kerk moet een kerkleiding, die zich haar verantwoordelijkheid bewust is, afweren.

Tot zulk een afweer behoort de onomwonden vraag aan den Führer en Rijkskanselier; of de poging om het Deutsche volk te ontkerstenen, door verdere medewerking van verantwoordelijke staatslieden of ook maar door toezien en laten begaan de officieele koers der regeering zal worden.

II. 'Positief Christendom'.

Wij vertrouwen, dat de Rijksregeering, teneinde de toespitsing van den geloofsstrijd in Duitschland te vermijden, het woord van de evangelische kerk zal hooren. Toen de N.S.D.A.P. (Nationaal-Socialistische Deutsche Arbeiderspartij) in haar program verklaarde, dat zij op den grondslag staat van een 'positief christendom', heeft de gezamenlijke kerkelijke bevolking dit zoo moeten verstaan en ook behooren te verstaan, dat in het Derde Rijk het christelijk geloof in overeenstemming met de belijdenisschriften

en de prediking der kerk vrijheid en bescherming, ja hulp en steun zou ondervinden.

Later echter is het daartoe gekomen, dat toonaangevende personen in den staat en in de partij de uitdrukking: 'positief christendom' willekeurig hebben uitgelegd.

Weldra gaf de Rijksminister voor propaganda en volksontwikkeling voor positief christendom uit, wat uitsluitend humanitair streven is, en verbond hij met deze uitlegging in bepaalde gevallen een aanval op de christelijke kerken en haar vermeende onvoldoende praestaties op het gebied der christelijke liefdadigheid, dat toch de staat zelf sedert 1933 door zijn verboden belangrijk ingeperkt had (zie redevoeringen van Goebbels voor het werk van de Winterhulp; o.a.: 'Indien de kerken bezielde waren met den echten christelijken geest, dan hadden zij het nimmer aan den staat overgelaten om in dezen winter de armen door honger en koude heen te helpen...Ik geloof, dat Christus zelf in ons doen meer van Zijn leer ontdekken zou dan in die theologische haarkloverijen...Het volk zou wellicht eerder begrijpen, wanneer de kerk zich toeleegde op het ware christendom...'); weldra verkondigde de Rijksopvoedingsleider Rosenberg zijn mystiek van het bloed als positief christendom en partij-autoriteiten brachten op zijn voorbeeld het confessioneele en openbaringsgeloovige christendom als negatief in een slechten roep (zie Rosenberg: 'Wij zien heden in, dat de centrale hoogste waarden van de Roomsche en de Protestantsche kerk als negatief christendom niet passen bij onze ziel, dat zij aan de organische krachten van de noordsch-rassig gestemde volken in den weg staan, voor deze plaats moeten maken, en zich nieuw moeten laten omstempelen in den zin van een Germaansch christendom'. Schrijven van de 11de Brigade der S.A. aan de Voorloopige Leiding:....Geen positief christen

wordt uit de S.A. verwijderd, wel de negatieve christenen, die door hun gebonden-zijn aan middeleeuwsche dogma's in tegenspraak zijn met het nationaalsocialisme...De negatieve christen strijdt voor de kerk, tot schade van het volk, voor haar dogma's en voor de instandhouding van priesterleugens en daarmee voor den duivel...S.A.-man zijn en tot het belijdenis-front behooren is een innerlijke tegenstrijdigheid...Ofschoon wij als positieve christenen niet zoo slecht van onze medemenschen denken, zoo zijn wij toch op onze hoede tegen dwarskijkers, drijvers en ontbindende elementen...'). In den mond van weer andere vertegenwoordigers der Rijksregering werden onder den dekmantel van het positieve christendom begrippen, die zeer bepaald behooren tot het christelijk geloof (geloof, liefde, eeuwigheid, gebed, opstanding) ontdaan van hun openbaringsgehalte en gevuld met een geheel anderen, zuiver wereldlijken en psychologischen zin, zelfs in uitlatingen van den Rijksminister voor kerkelijke aangelegenheden Kerrl (zie o.a. Göring: 'Wij hebben tegenover de kerk verklaard, dat wij op den grondslag staan van het positieve christendom. Wij hebben over het algemeen door onzen geloofsijver, onze geloofskracht, aan de kerk juist weer laten zien, wat geloof beduidt'; Kerrl: 'Dat, n.l. het zich verklaren voor het positieve christendom, heeft niets te maken met dogma's, maar is onafhankelijk geloof en die liefde, welke praktisch doen is, die ons zelfs beveelt te zeggen: "Heer, vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen." Het wezen van het nationaalsocialisme is geloof, zijn daad is liefde, en nationaalsocialistisch positief christendom is liefde tot den naaste').

De schade, door dergelijke uitlatingen teweeggebracht, is te grooter, omdat aan de kerk nimmer de mogelijkheid gegeven werd om de van hooger hand afkomstige misvattingen aan-

gaande het christelijk geloof voor even uitgebreiden kring te weerleggen.

III. Verstoring van de kerkelijke ordening.

De methoden ter ontkerstening van het Duitsche volk, worden in haar samenhang begrijpelijk, wanneer men zich het woord van den leider der rijksopvoeding Rosenberg herinnert, dat men in den strijd voor een Duitsch geloof 'den tegenstand niet sparen, maar geestelijk overwinnen, organisatorisch verschrompelen laten en politiek machteloos houden' moet (Mythus, blz. 636). *Naar dit principe is gehandeld.*

Wel is waar wordt ambtelijk elke aanval op de inrichting en het geloofsleven der evangelische Kerk ontkend (zie: Redevoeringen van Göring, Kerrl: 'Als inmiddels in de laatste twee jaren verwarring binnen de evangelische kerk voorgekomen is, dan is deze hoogstens door enkelingen veroorzaakt. Nimmer door de partij als zoodanig, nimmer door den Staat als zoodanig'. Goebbels: 'Wanneer wij de eenheid der protestantsche kerk prediken, dan geschiedt dit daarom, dat wij het voor onmogelijk houden, dat in een tijd, waarin het geheele Rijk één wordt, er nog langer 28 landskerken bestaan. Daarmede willen wij geen dogma's bestrijden. Wij mengen ons niet in de uitlegging van het evangelie... Bij de uitlegging van het evangelie achte men vrijelijk het bevel Gods hooger dan het bevel van een menschelijke instantie. *Bij de bepaling echter van wat staatkundig doeltreffend is, houden wij onszelf voor het werktuig van God.*' Hitler: 'De partij had noch tevoren noch heeft thans de bedoeling om in Duitschland ook maar eenigen, strijd tegen het christendom te voeren. Zij heeft integendeel gepoogd door de samenvoeging van onmogelijke protestantsche landskerken een groote Evangelische Rijkskerk te scheppen, zonder zich daarbij ook maar in het

minste in vragen van belijdenis te mengen'; Partijdag van 11-9-'35), maar feitelijk is sedert de aan de kerk opgedrongen verkiezingen van Juli 1933 tot op heden het eene ingrijpen op het andere gevolgd. (Zie voor de voornaamste gevallen van zulk een ingrijpen: 1. de *aanstelling van den Staatscommissaris in Pruisen* op 24-6-'35 en van de Staatscommissarissen in Bremen, Hessen, Lippe, Mecklenburg, Saksen; 2. het uitschrijven van de *algemeene kerkelijke verkiezingen* bij rijkswet van 15-7-'33; 3. de *radiorede van den Führer* op 22-7-'33 *ten gunste van de Deutsche Christenen*; 4. het *verbod van publicaties* betreffende *kerkelijke aangelegenheden* bij niet-openbaargemaakte beschikking van den Rijksminister van Binnenlandsche zaken van 6 en 7-11-'34; 5. de instelling van de *Staatsafdeeling van financiën* bij de Pruisische wet van Maart 1935; 6. de instelling van het *Bureau voor besluiten* bij Rijkswet van Juni 1935; 7. de wet tot zekerheidsstelling der Deutsche Evangelische Kerk van 24-9-'35 en de op grond daarvan benoemde *Staats-kerk-commissies*. Ten opzichte van afzonderlijke geestelijken: 1. *in hechtenisneming van den landsbisschop van Württemberg* en Beieren 1934; 2. *overbrenging van geestelijken naar concentratie-kampen*, met name in Saksen en Nassau-Hessen; 3. uitwijzing van geestelijken uit hun ambtsgebied, voor een deel zelfs uit de provincie, waarin zij woonachtig waren, met name in Pruisen; 4. *inhechtenisneming van 700 predikanten* in Pruisen naar aanleiding van de door de Oud-Pruisische Synode in Maart 1935 opgedragen afkondiging van den kansel tegen het nieuwe heidendom; 5. *gedurige bemoeielijking van godsdienstoefeningen der belijdenis-groep, spreekverboden voor geestelijken en leeken*, ten deele o.a. voor geheel Duitschland. Het evangelische volk, waaraan juist vóór de gedwongen verkiezingen door den Führer de vrijheid der kerk gewaar-

borgd was (zie: telegram aan den. Rijkspresident op 12-7-'33) kon aangaande het verloop van den kerkstrijd slechts onvoldoende ingelicht worden. Het zoogenaamde 'bevredigingswerk', dat met de instelling van het Rijkskerk-ministerie en de benoeming der kerkcommissies aangevangen was, heeft wel eenige, te voren onder toelating van den Staat door staatsambtenaren en leden der partij veroorzaakte misstanden opgeheven, *maar de evangelische christen, die nauwkeuriger toeziet, bemerkt, dat door dit bevredigingswerk de kerk, wat haar bestuur en haar financiën betreft, afhankelijk van den Staat gehouden, van de vrijheid harer verkondiging en inrichting beroofd en tot het dulden der dwaalleer gedwongen wordt.* Het moet hem diep schokken, dat de praeambule van de wet van 24-9-'35, welke de 'bevrediging' inleidt, in haar uiteenzetting van het ontstaan der onrust in de Duitse Evangelische Kerk niet met de waarheid overeenstemt en allerlei *ingrijpen van den Staat in de kerk als een niet-ingrijpen voorstelt*, ja, als diensten, door den Staat aan de kerk bewezen.

Aan de evangelische leden der gemeente, die vasthouden aan het geopenbaarde Woord van God en aan de belijdenis der vaderen en die juist daarom weten, wat zij als christenen aan hun volk en zijn regeering verschuldigd zijn, is door dit optreden van den Staat een nauwelijks te dragen last opgelegd.

IV. Ont-confessionaliseering.

Onder de leuzen: 'ont-confessionaliseering' of: 'overwinning van de confessioneele verdeeldheid' is een beweging begonnen, die aan de kerk haar openbare werkzaamheden onmogelijk maken moet.

Reeds lang zijn aan de Evangelische kerk door een tusschen den Rijksjeugtleider en den daartoe niet be-

voegden Rijksbisschop getroffen overeenkomst haar eigen jeugdorganisaties ontnomen. Maar ook de in die overeenkomst aan de Evangelische kerk gewaarborgde *verzorging* van de evangelische leden der *nationaal-socialistische jeugdorganisaties* wordt in menig opzicht bemoeilijkt. Steeds weder wordt, van de hoogste leiders der georganiseerde jeugd af tot de laagste instanties toe, voor de evangelische jeugd hun kerk verachtelijk gemaakt en in verdenking gebracht en getracht om het geloof in de aan haar toevertrouwde Openbaring te ondergraven. (Zie o.a. het Obergau-bevel 8/35 van den Obergau van den Meisjesbond van 5-12-'35: 'Niet alleen aan leidsters, maar ook aan alle meisjes verbied ik van nu af het optreden als helpster, in welken tak ook van confessioneelen arbeid (helpster bij kindergodsdienst oefeningen enz.)'. Uithang-billet van de Hitler-jeugd te Halle-Saale: 'Waar zijn de vijanden van onze Hitlerjeugd? De geloofsfanaticus, die nog heden met heimwee-vollen, naar boven gericht blik op de knieën valt, zijn tijd doorbrengt met het bezoeken van de kerk en gebeden... Wij, als Hitler-jongeren, kunnen slechts vol verachting of spot de jonge menschen aanzien, die heden nog steeds naar hun belachelijke evangelische of katholieke clubs loopen, om zich over te geven aan hoogst overbodigen, godsdienstigen gevoelsdommel'. Baldur v. Schirach op 5-11-'35: 'De weg van Rosenberg is ook de weg van de Duitse jeugd'). Terwijl de tegenwoordige Staat zich officieel houdt aan het positieve christendom, bieden zijn nieuwe instellingen als het landjaar of de arbeidsdienst zoo goed als geen mogelijkheden voor de geestelijke verzorging van hen, die daar bij betrokken zijn; bij deze is zelfs het contact van den zielzorger met zijn jonge gemeenteleden, zooals door persoonlijk bezoek of ook maar door de toezending van evangelische

kerkblaadjes en geschriften, voor een goed deel onmogelijk gemaakt (zie o.a. schrijven van den Regeeringspresident te Breslau van 22-10-'35: 'Op Uw schrijven van 15 October aan de kampleidster Schädel betreffende de toezending van godsdienstige geschriften deel ik U mede, waarop de Rijks- en Pruisische Minister van Wetenschap, opvoeding en volksontwikkeling in een missive met nadruk gewezen heeft: dat toezending van godsdienstige geschriften aan landjaar-plichtigen verboden is.') Dat, om een voorbeeld te noemen, evangelische deelnemers aan een kamp van den arbeidsdienst geen vergunning verkregen om op Goeden Vrijdag den kerkdienst te bezoeken, toont, hoe ver hier en daar de 'ontkerstening' reeds doorgedreven is. Ook de bepalingen betreffende godsdienstige verzorging van de kinderen tijdens het landjaar spreken in dit opzicht een zeer duidelijke taal.

De 'ont-confessionaliseering' van de school wordt van staatswege welbewust bevorderd. Met krenking van de rechten der kerk wordt gestreefd naar de opheffing van de confessioneele school. Hierbij worden de gewetens der ouders van de zijde der partij aan den sterksten druk blootgesteld. Met rechtmatig bestaande leerplannen voor het godsdienstonderwijs wordt veelvuldig geen rekening gehouden. Zoo zijn reeds nu op vele plaatsen wezenlijke bestanddeelen van de bijbelsche leer bij het godsdienstonderwijs geschrapt (Oude Testament) of onchristelijke elementen daarin opgenomen (Oud-germaansch heidendom) (Zie o.a.: aanhaling van een dergelijke aanschrijving van het Staatsministerie van Anhalt, waartegen het Vrouwenwerk der Duitse Evangelische kerk tevergeefs bezwaar heeft ingebracht); schoolgodsdienstoefeningen en school-wijdingsstunden worden steeds meer veronachtzaamd of in den zin eener ontkerstening ook van de uitwendige vormen van het schoolleven omgezet.

Aan de universiteiten wordt de vorming der theologische jeugd steeds meer toevertrouwd aan zulke professoren en docenten, van wie bewezen werd, dat zij dwaalleeraars zijn; met name de vernieling van de theologische faculteiten in Pruisen is hier een sprekend voorbeeld. Inzake de examens heeft het Ministerie van Wetenschap en Volksontwikkeling het weder-opnemen van de dwaalleeraars in de examen-commissies geëischt.

Bij die ont-confessionalisering van het openbare leven, welke den christelijken invloed en de christelijke medewerking bij de radio-uitzendingen, in de dagbladpers en bij de openbare redevoeringen meer en meer terugdringt, gaat het in werkelijkheid om ontkerstening.

IV. Nationaalsocialistische wereldbeschouwing.

Van de evangelische leden der nationaalsocialistische organisaties wordt geëischt, dat zij zich onbeperkt gebonden achten aan de nationaalsocialistische wereldbeschouwing. (Zie Ley: 'De partij pretendeert de totaliteitsaanspraak op de ziel van het Deutsche volk. Zij kan en zal het niet dulden, dat een andere partij of wereldbeschouwing in Deutschland heerschappij voert. Wij gelooven nu eenmaal, dat het Deutsche volk alleen door het nationaalsocialisme eeuwig worden kan...En daarom eischen wij den laatsten Duitscher, hij zij dan protestant of katholiek, op...'). Deze wereldbeschouwing wordt veelvuldig als een positieve vervanging van het christendom, dat overwonnen moet worden, aangediend en voorgesteld.

Als hierbij *bloed, ras, volk en eer* den rang van eeuwigheidswaarden verkrijgen, wordt de evangelische christen door het eerste gebod genoodzaakt deze waardebevestiging af te wijzen. Als de arische mensch verheerlijkt wordt,

getuigt daartegenover Gods Woord van de zondigheid aller mensen.

Als den christen in naam van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing een anti-semitisme opgedrongen wordt, dat tot Jodenhaat verplicht, staat voor hem daartegenover het christelijk gebod der naastenliefde.

Het beteekent voor onze evangelische gemeenteleden een bijzonder zwaar gewetensconflict, wanneer zij het binnendringen van deze *anti-christelijke gedachtenwereld* bij hun kinderen, overeenkomstig hun christelijken ouderplicht, bestrijden moeten.

VI. Zedelijkheid en Recht.

Wij zien met diepe bezorgdheid, dat een in wezen aan het christendom vreemde zedelijkheid in ons volk binnendringt en dreigt dit te ontbinden. Wel is het ons bekend, dat de Führer in zijn rede van 23 Maart 1933 de zedelijke beteekenis van de christelijke belijdenissen voor het volksleven erkend heeft. Doch de macht van het nieuwe zedelijke denken is tot nog toe sterker geweest als dit woord. *In breeden kring wordt thans als goed beschouwd, wat nuttig is voor het volk.* (Zie: het referaat van den leider van het Bureau voor het Staatsrecht der N.S.D.A.P., Dr Barth, op den Leipziger Juristendag 1936: ‘Wanneer de Rijksminister Dr Frank tot staatsrechtelijk grondbeginsel stempelt: “Recht is, wat nuttig is voor het volk; onrecht, wat het volk benadeelt”, dan ligt daarin een erkenning van de innerlijkste saamhoorigheid tusschen noodzakelijkheden des levens en het rechtsbewustzijn der natie’). Zoo kon met medeweten van den Rijkshoofdambtenaar Derichsweiler verklaard worden, dat de uitdrukking ‘positief christendom’ in art. 24 van het Partijprogram slechts gebezigd wordt, zooals men tegenover een zieke

de volle waarheid verzwijgt. Zulk een gedragslijn stelt overwegingen van doelmatigheid boven de door Gods gebod geëischte waarachtigheid. *Door de wijze, waarop van officiële zijde de kerkstrijd voorgesteld wordt (zie boven), door de behandeling, welke de evangelische pers en het evangelische vereenigingsleven ondergaan, door de omzetting van het begrip der vrijwilligheid, wat betreft inzamelingen en de propaganda voor het toetreden tot organisaties enz. in zijn tegendeel wordt den evangelischen christen deze geringschatting van het gebod der waarachtigheid, welke voortvloeit uit den geest van een volslagen utiliteitsmoraal, wel zeer duidelijk.*

De evangelische kerk begroet het, in verband met de eischen van Christus in de Bergrede, met dankbaarheid, dat het aantal eeden in de rechtzaal onder het bewind van den nieuwen Staat tot op nog maar een gedeelte verminderd is. Des te meer moet zij het als een overwinning van den anti-christelijken geest bejammeren, dat de eed als trouw-zwering en verbintenis schrikbarend toegenomen is en tegelijk daarmede een schrikbarende vermindering van waarde ondergaan heeft. Is iedere eed een voor Gods oogen afgelegde verklaring of verzekering, ook dan, wanneer de naam van God daarbij niet uitdrukkelijk wordt genoemd, zoo moet het feit, dat vele menschen kort na elkaar op een eed gevorderd worden, aan den eed zijn eerbiedwaardigheid ontnemen en er toe leiden, dat Gods naam ontheiligd en misbruikt wordt. Voor het gevoel van evangelische ouders is het bijzonder onverdragelijk, dat men hun kinderen reeds in hun jonge jaren op een eed gelijkende beloften laat afleggen. (Zie: de belofte-formule van de Hitler-jeugd: 'Ik beloof den Führer Adolf Hitler trouw en onzelfzuchtig in de Hitler-jeugd te zullen dienen. Ik beloof mij te allen tijde te zullen geven voor de eenheid en de kameraadschap der Duitsche jeugd. Ik beloof gehoorzaamheid aan den

Rijksjeugdleider en aan alle leiders der Hitler-jeugd. Ik beloof bij onze heilige vlag, dat ik steeds trachten zal haar waardig te zijn. Zoo waarlijk helpe mij God.’)

Reeds hoopen zich in de zielzorg de gevallen op, waarin menschen verklaren, dat zij zich niet door een eed gebonden gevoelden, waarvan de weigering hun bestaan in gevaar zou hebben gebracht. De evangelische kerk zou een dergelijke, met den christelijken eisch botsende denkwijze gemakkelijker kunnen bestrijden, wanneer den christen de voor hem vanzelfsprekende opvatting van den eed veroorloofd was, dat n.l. geen eed handelingen vermag te dekken, die tegen Gods gebod ingaan. In feite is het echter gebeurd, dat ernstige christenen, die volledig bereid waren naar Gods wil gehoorzaam te zijn aan hun Overheid, uit hun ambten gezet zijn, omdat zij voor zich aanspraak maakten op genoemde opvatting. Daardoor is voor vele ambtenaren een volstrekt waarachtige houding zeer moeilijk geworden.

Het opnemen van de stembiljetten bij de laatste Rijksdagverkiezing heeft vele evangelische christenen in gewetensnood gebracht. Het is daarop gegrond, dat het nut voor het volk gesteld moet worden boven de waarachtigheid. Evangelische christenen, die ter wille der waarachtigheid voor hun beslissing zijn uitgekomen, zijn deswege gehoond en zelfs mishandeld geworden.

De evangelische christenen zijn er op grond der Heilige Schrift van overtuigd, dat *God de Beschermer is van het recht en van de rechtloozen*; daarom gevoelen wij het als een *zich afkeeren van Hem, wanneer in rechtsgedingen willekeur intreedt en dingen gebeuren, ‘die niet recht zijn voor den Heere.’* Hiertoe behooren niet alleen de vele voorvallen in den kerkstrijd, maar ook behoort er toe de door de instelling en de gedraging van het Bureau voor kerkelijke besluiten in eindbeslissingen gegeven *rechtsweigering* (Aan-

teekening: De Rijkswet betreffende het nemen van besluiten in aangelegenheden der Duitse Evangelische Kerk van 24-6-'35 onttrekt de kerkelijke geschillen aan een rechtsprocedure en stelt in de plaats daarvan de beslissing door een politieke instantie, die volgens de uiteenzettingen van een toonaangevend lid van dit Bureau voor kerkelijke besluiten zich tot taak stelt, 'politiek constructief' te handelen. Dit Bureau heeft echter thans, na een jaar, nog in geen enkele van de ongeveer 70 erbij aanhangige zaken een beslissing genomen. Daardoor zijn de in deze zaken betrokkenen praktisch rechteloos gemaakt).

Het evangelische geweten, dat zich voor volk en regeering mede-verantwoordelijk weet, wordt ten sterkste bezwaard door het feit, dat er in Duitschland, dat zichzelf als een rechtsstaat beschouwt, nog altijd concentratie-kampen zijn en dat de maatregelen der Geheime Staatspolitie onttrokken zijn aan elke rechterlijke toetsing. Aan hun belijdenis getrouwe, evangelische christenen, die eenmaal in hun eer aangetast zijn, vinden vaak niet de bescherming van hun eer, welke anderen staatsburgers ten deel valt.

De evangelische christenheid onderkent ook in deze dingen het gevaar, dat in ons denken over zedelijkheid en recht een anti-christelijke geest tot heerschappij komt.

VII. De eisch Gods.

Wij hebben openhartig de gronden trachten aan te geven, waarop de groote bezorgdheid berust in breede evangelische kringen, dat toonaangevende krachten in den tegenwoordigen Staat een onderdrukking van de Evangelische Kerk, een vernietiging van haar geloof, een terzijdeschuiving van de evangelische zedelijkheid, kortom, een ontkerstening in den meest uitgebreiden omvang nastreven. Wij kunnen bij *deze opvatting* der dingen, *die wij op grond*

van zorgvuldige waarneming verkregen hebben, ons niet laten geruststellen daardoor, dat men ons op tegenovergestelde uitingen en feiten wijst.

De Rijksregering moge zich - daarom verzoeken wij haar - de vraag stellen, of het voor ons volk op den duur heilzaam kan zijn, wanneer op den nu betreden weg verder voortgegaan wordt. Reeds thans oefenen de dwang op de gewetens, de vervolging van de evangelische overtuiging, het wederkeerig elkander bespionneeren en uithooren een onzaligen invloed uit. Ook een groote zaak moet, wanneer zij zich tegen den geopenbaarden wil van God stelt, ten slotte het volk in het verderf leiden. Gods kerk zal staande blijven, ook wanneer, bij de poging om het Duitsche volk te ontkerstenen, miljoenen evangelische christenen hun heil zouden moeten verliezen. Het Duitsche volk echter heeft niet de belofte, dat het gif van een anti-christelijken geest het niet schaden zal, ook wanneer het misschien eerst na langen tijd tot de erkenning komt, dat het door hen, die het den Heere Christus ontnamen, bedrogen en van zijn uitnemendste erfgoed beroofd is geworden.

Ons volk dreigt de door God gestelde perken te overschrijden: het wil zichzelf tot maat aller dingen maken. Dat is menselijke hoovaardij, die zich tegen God verheft.

In dit verband moeten wij den Führer en Rijkskanselier onze bezorgdheid bekendmaken, dat hem veelvuldig vereering wordt toegebracht, in een vorm, welke alleen aan God toekomt. *Nog voor weinige jaren heeft de Führer het zelf afgekeurd, dat men zijn portret op evangelische altaren neerzette. Heden wordt steeds vrijmoediger zijn inzicht tot norm niet slechts voor staatkundige beslissingen, maar ook van de zedelijkheid en het recht bij ons volk gemaakt, en hij zelf bekleed met de religieuse waardigheid van den priester des volks, ja van den middelaar tusschen God en het volk.* (Zie: Dr

Goebbels op 19-4-'36: 'Toen de Führer 28 Maart zijn laatste beroep op het Deutsche volk deed, ging er als een diepe ontroering door de gansche natie; men had het gevoel, als was Deutschland veranderd in één groot godshuis, waarbinnen nu zijn pleitbezorger op den hoogen zetel van den Almachtige toetrad, om getuigenis af te leggen.....het was ons, als kon deze roep van een volk om vrijheid en vrede tot den hemel in geen geval zonder verhoord te worden wegsterven. Dat was religie in den diepsten en meest geheimnisvollen zin. Daar beriep zich een natie door haar woordvoerder op God en legde haar lot en leven vol vertrouwen in zijn hand....' Redevoeringen van Göring en anderen).

Wij vragen echter de vrijheid voor ons volk om zijn weg naar de toekomst te mogen gaan onder het teeken van het Kruis van Christus, opdat niet eenmaal de nakomelingen de vaders vloeken, omdat dezen voor hen wel een Staat op aarde hebben gebouwd en nagelaten, maar het Koninkrijk Gods voor hen hebben toegesloten.

Hetgeen wij in dit schrijven den Führer gezegd hebben, moesten wij zeggen krachtens de verantwoordelijkheid van ons ambt. De Kerk is in de hand des Heeren.

De geestelijke leden van de Voorloopige Leiding der Duitsche Evangelische Kerk: Müller, Albertz, Böhm, Forck, Fricke.

De Raad der Duitsche Evangelische Kerk: Asmussen, Lücking, Middendorff, Niemöller, von Thadden.

Artikel 24 van het Program van de Nationaalsocialistische Deutsche Arbeiderspartij:

Wij eischen de vrijheid van alle religieuze confessies in den staat, voorzoover ze het bestaan van den staat niet in gevaar brengen of met het zedelijk besef van het Germaansche ras in botsing komen. De partij als zoodanig staat op het standpunt van een positief christendom, zonder zich te binden aan een bepaalde confessie.

Artikel 15 en 27 van het Program der Nationaalsocialistische Beweging in Nederland:

Volledige godsdienst- en gewetensvrijheid met bescherming van den christelijken godsdienst voor het in Europa gelegen deel van het Rijk. Onderdrukking van leerstellingen, instellingen en handelingen die de eenheid en de onafhankelijkheid van de natie en de goede zeden aantasten.

Het Nationale Dagblad van 3 Februari 1937:

Een leugen is ook als Buskes zegt, dat in Duitschland de belijdenis van Jezus den Heer evangeliedienaren in conflict brengt met den staat. Neen, een eerlijk mensch moet zeggen, dat soms bepaalde en niet onbedenklijke toepassingen van die belijdenis door roode predikanten hen met den staat in botsing brachten. Maar om de belijdenis van Jezus Christus is nog nooit iemand met den Duitschen staat in botsing gekomen.

Litteratuur.

- Mein Kampf van Adolf Hitler, Verlag Frans Eher Nachfolge, München 1932.
- Alfred Rosenberg, Der Mythos des XXen Jahrhunderts, München 1935.
- Gottfried Feder, Das Programm der N.S.D.A.P. und seine weltanschauliche Grundgedanken, München 1932.
- Waldemar Gurian, 'Der Kampf um die Kirche im Dritten Reich', Vita Nova Verlag Luzern, 1936.
(Hollandsche vertaling bij Paris, Amsterdam 1936).
- Prof. Dr. Anders Nygren, 'De Kerkstrijd in Duitsland', uit het Zweedsch, Bosch en Keuning, Baarn (zonder jaartal).
- Prof. Fritz Lieb, 'Christ und Antichrist im Dritten Reich', Edition du Carrefour, Paris, 1936.
- Hitler gegen Christus, eine katholische Klarstellung und Abwehr von Miles Ecclesiae, 1936, Société d'Editions Europeennes, Paris X.
- Mr. N. Stufkens, 'Kerk en Staat in Duitsland' in 'De kerk in de Branding', G.F. Callenbach - Nijkerk (zonder jaartal).
- Die Bekenntnisse und grundsätzlichen Äusserungen zur Kirchenfrage des Jahres 1933; idem 1934; idem 1935; gesammelt und eingeleitet von D. Kurt Dietrich Schmidt - Vandenhoeck & Ruprecht - Göttingen 1934, 1935, 1936.
- Der Kampf um die deutsche Kirche von Andreas Duhm, Leopold Klotz Verlag, Gotha (zonder jaartal).

De Deutsche Kerkstrijd door Dr. H.W. v.d. Vaart Smit, Uitgeversmaatschappij Holland, Amsterdam 1936.

Die Kirche und das dritte Reich, Fragen und Forderungen Deutscher Theologen I, II, Leopold Klotz Verlag, Gotha 1932.

Wilhelm Stapel, 'Die Kirche Christi und der Staat Hitlers', Hanseatische Verlagsanstalt Hamburg (zonder jaartal).

Kirche im Dritten Reich, die Geschichte der Glaubensbewegung Deutsche Christen, Oskar Gunther Verlag, Dresden (zonder jaartal).

Wat leert ons de Deutsche kerkstrijd door Dr. H. Faber, Van Gorcum & Comp. N.V., Assen (1936).

Van belang zijn verder het tijdschrift 'Junge Kirche', dat te Göttingen verschijnt, 'Evangelium im Dritten Reich', dat te Berlijn verschijnt, de onder redactie van Karl Barth en Eduard Thurneysen verschijnende serie 'Theologische Existenz Heute' (Kaiser Verlag München), de acta van verschillende belijdenissynoden en 'Deutsche Briefe' (Liga Verlag, Luzern).

Naschrift.

Nadat wij deze brochure geschreven hadden, bereikte ons het bericht, dat de Rijkskerkcommissie, door Kerrl ingesteld, haar ontslag heeft genomen.

Zij motiveert haar ontslagaanvraag met de volgende 6 klachten:

1. Bij de besprekingen in de herfst van 1935 was overeengekomen, dat in alle door strijd bewogen landskerken commissies zouden worden ingesteld. Niettegenstaande alle voorbereidingen en verzoeken van de Rijkskerkcommissie is dit in Mecklenburg, Thüringen, Lübeck, Bremen en Oldenburg niet geschied, alhoewel de noodtoestanden in deze landskerken dringend voorziening vorderden.
2. Te zijner tijd was aan de Rijkskerkcommissie uitdrukkelijk de mogelijkheid verzekerd, om verklaringen en bekendmakingen van theologischen aard te publiceeren. Desniettegenstaande mogen tegenwoordig zelfs kerkbladen geen bekendmaking uit het kerkelijk ambtsblad meer nadrukken; zelfs het woord op 30 Januari viel onder dit verbod.
3. Aan den voorzitter van de Rijkskerkcommissie dr. Zoellner werd onder bedreiging met dwangmaatregelen verboden om het gebied der stad Lübeck te betreden, ofschoon hij uitdrukkelijk toegezegd had, geen kerkpolitieke rede te zullen houden, doch slechts een prediking in de gewone godsdienstoefening.
4. Herhaalde verzoeken om een ontvangst bij den Führer vonden geen gehoor.
5. Niettegenstaande breedvoerige vertogen is aan de anti-kerkelijke en anti-christelijke propaganda door de bevoegde autoriteiten geen paal en perk gesteld.
6. Aangekondigde verordeningen van het kerkelijk ministerie beduiden volgens opvatting van de Rijkskerkcommissie een totaal verlaten van de overeenkomst bij de benoeming der Rijkskerkcommissie alsook een aantasting der (ook als staatswet erkende) grondwet der Duitse Evangelische kerk, van welke art. 1 voor de Rijkskerkcommissie voor alle kerkelijke arbeid de onaantastbare basis is.

Dr. Zöllner, de voorzitter van de Rijkskerkcommissie, heeft bij deze ontslagaanvraag tot alle kerken en predikanten dit afscheidswoord gericht:

Wij kunnen niet van de leiding scheiden, zonder met vollen ernst de predikanten en de gemeenten te vermanen en te smeeken, dat zij met ons één blijven in dat wat nu noodig is, n.l.:

- 1e De eenheid der Deutsche Evangelische Kerk moet op den onaantastbaren en onverwoestbaren grondslag der H. Schrift, Oud en Nieuw Testament, en de reformatorische belijdenisgeschriften, vast en beslist gehandhaafd worden. Deze eenheid is in gevaar. Wij roepen alle predikanten en gemeenten op ze vast te houden, zelfs als dit persoonlijke offers kost.
- 2e. De Deutsche Evangelische Kerk moet aan de verzoeking weerstand bieden zich tot een spreekzaal van alle mogelijke religieuze meeningen te laten maken. Zij moet kerk van den gekruisigden en weer opgestanen Heere Jezus Christus voor het Deutsche volk zijn en niets anders. Slechts voor een kerk onder het kruis gelden de vaste beloften Gods.
- 3e. De orde in de landskerken is een sterke waarborg voor het voortbestaan van de Deutsche Evangelische Kerk en voor de mogelijkheid van haar roeping om het evangelie aan het gansche volk te brengen. Wij vermanen predikanten en gemeenten deze orde te handhaven en zich toe te vertrouwen aan de leiding van haar aan Schrift en belijdenis gebonden rechtmatige kerkleidingen.
- 4e. Wij smeeken en vermanen, dat niemand zich late verbitteren en dat niemand moedeloos worde. Wij hebben één God, die helpt en den Heere, die van den dood redt. Uit de Heilige Schrift putten wij kracht en sterkte, opdat wij bij 't geloof mogen blijven. Wij zijn trouw aan ons volk en zijn Führer. Onze Overheid gedenken wij in onsgebed. Wij hebben het vaste vertrouwen, Gods wil te doen, wanneer wij ons volk met beslistheid dienen met dat wat Hij ons toevertrouwd heeft: met de verkondiging van het eeuwige Woord. Hem zij de eere in eeuwigheid.

Aan Kerrl heeft Dr. Zöllner geschreven, dat hem van staatswege de vrije verkondiging van het Woord Gods onmogelijk werd gemaakt.

Na een onderhoud met Kerrl heeft Hitler het volgende besluit afgekondigd:

Nu het de Rijkskerkcommissie niet is gelukt, een aaneensluiting van de verschillende groepen in de Deutsche Evangelische Kerk tot stand te brengen, zal de Kerk in volledige vrijheid en volgens eigen beschikking van de geloovigen zichzelf een nieuwe grondwet en daarmee een nieuwe ordening geven. Ik machtig hierbij den rijksminister voor kerkelijke aangelegenheden hiertoe de verkiezingen voor een algemeene synode voor te bereiden en de noodige maatregelen te treffen.

De kerkelijke oppositie heeft aan Kerrl bericht, aan de verkiezingen te zullen deelnemen, wanneer vijf voorwaarden vervuld worden:

- 1) vrijheid van spreken;
- 2) vrijheid van vergaderen;
- 3) invrijheidstelling en ambtsherstel van de gevangen genomen predikanten;
- 4) erkenning van een toestand van scheuring tusschen de Deutsche Christenen en de oppositie;
- 5) de verkiezingen moeten worden gehouden volgens de in de kerk gebruikelijke methoden.

Alles hangt er nu verder van af, of de komende verkiezingen al dan niet een repetitie van de verkiezingen in 1933 worden.

De strijd tusschen staat en kerk is voor de zooveelste maal in een acuut stadium gekomen.